

C. van der Leest, Rond de eredienst

Artikelen uit het kerkblad van de Geref.Kerk (vrijgemaakt) te Harlingen, 1988-1991

Inhoud

1 Inleiding

- 1.1 Het karakter van de kerkdienst
- 1.2 De opdracht tot kerkgang
- 1.3 De orden van dienst
- 1.4 De kerkeraad en de eredienst

2 De elementen van de eredienst

- 2.1 De handdruk voor en na de dienst
- 2.2 Het votum of openingswoord
- 2.3 De zegengroet
- 2.4 De afkondigingen
- 2.5 De voorbede
- 2.6 De collecte
- 2.7 De zegen

3 Het zingen

- 3.1 Zingen is onmisbaar
 - a) Zingen is wezenlijk voor ons mens-zijn
 - b) Zingen is wezenlijk voor de eredienst
 - c) Zingen heeft verschillende functies in de eredienst.
- 3.2 Zingen als taak van de gemeente
 - a) De gemeente in het Oude testament en bij Rome
 - b) De gemeente bij de reformatoren
 - c) Beurtzang en koorzang
 - d) Geen schrale toepassing
- 3.3 De inhoud van het zingen in de eredienst
 - a) De verstaanbaarheid van het zingen
 - b) De melodieën van onze psalmen
 - c) Allereerst berijmde bijbelgedeelten
 - d) Vrije liederen
 - e) Altijd reformeren
- 3.4 Zorg voor de kwaliteit
 - a) Schoonheid
 - b) Het instrument
 - c) De instrumentalist

4 Het zingen van psalmen

- 4.1 De psalmen als leerschool: de psalmen leren ons:
 - a) Hoe we God moeten loven
 - b) Hoe we moeiten mogen uitklagen
 - c) Hoe we Gods geboden moeten zien
 - d) Hoe erg onze slechtheid is
 - e) Hoe geborgen we bij God zijn
- 4.2 Rekenen met de voortgang van het Oude naar het Nieuwe Testament
 - a) De tempel.
 - b) Kanaän en de vijanden.
 - c) Twee berijmde psalmgedeelten: 70:1; 101:3-4
 - d) De kerk en de psalmen
- 4.3 Christus in de psalmen
 - a) Christus als bron van Gods vergeving
 - b) Christus als de ideale koning
 - c) Christus als de lijdende koning: Psalm 22; Psalm 138c
 - d) Conclusie
- 4.4 Verantwoord zingen van de psalmen
 - a) Geen bloemlezing maar alle psalmen
 - b) Geen losse versjes maar recht doen aan het geheel

5 Actuele prediking

- 5.1 Het vanzelfsprekende van actuele prediking
- 5.2 Rekenen met de eigen beperktheid
- 5.3 Rekenen met het eigene van de preek
- 5.4 Oppassen voor goedkoop zijn
- 5.5 Oppassen voor betutteling
 - a) Christelijke mondigheid in het algemeen
 - b) Mondigheid en preek
- 5.6 Toch eigentijds preken

6 Bijlage: Zingen als uiting en als inning

1 Inleiding

Als er iets centraal is in ons kerkelijk leven, is dat wel de zondagse kerkdienst. Het lijkt me daarom zinvol een reeks korte stukjes te wijden aan de verschillende aspecten van de kerkdienst.

1.1 Het karakter van de kerkdienst

Waarom gaan we eigenlijk naar de kerk? Deze vraag ligt zo voor de hand, dat we er meestal niet toe komen die vraag te stellen. Toch is het wel eens goed erbij stil te staan. Een bekende ned.hervormde theoloog, A. A. van Ruler, heeft over deze vraag zelfs een aparte bundel laten verschijnen. Hij voert maar liefst 21 argumenten aan, die iemand ertoe kunnen brengen naar de kerk te gaan. Het zou te ver voeren al deze argumenten door te nemen. Ik denk dat we al heel ver komen, als we stilstaan bij deze vraag: 'Wat we in de kerk doen (naar de Bijbel luisteren, bidden en zingen) kunnen we toch ook net zo goed, zo niet beter thuis doen? Waarom dan toch aparte kerkdiensten?'

Op deze vraag is maar één antwoord te geven: hoe persoonlijk geloven ook is, we geloven niet in ons eentje. Mét dat we geloven, zijn we lid van Christus' lichaam, maken we deel uit van een gemeenschap. Niet voor niets heeft Christus het ons geleerd God aan te spreken als 'ónze Vader'. Dáárom is het voor een christen vanzelfsprekend, dat hij kerkdiensten bijwoont. Het mag waar zijn, dat hij de verschillende activiteiten waaraan hij tijdens een eredienst deelneemt, evengoed thuis kan verrichten. Eén wezenlijk aspect ontbreekt thuis: dat hij die activiteiten samen met anderen verricht. Om die reden gaan we 's zondags door weer en wind de deur uit.

Op deze manier hebben we al één kenmerk van de kerkdienst te pakken: het is een bijeenkomst van Gods volk, waarin we samen met onze medechristenen ons geloof belijden, aan de versterking van ons geloof werken alsook ons met woord en zang tot God richten.

Maar waarin onderscheidt een kerkdienst zich dan van andere bijeenkomsten van gelovigen? Dát er verschil is, voelt iedereen aan. In welk opzicht bestaat er dan verschil? Wat tijdens een kerkdienst gebeurt, vindt voor een deel ook plaats tijdens andersoortige bijeenkomsten. Ik denk dat we het verschil zo kunnen formuleren: van een kerkdienst geldt dat die een samenkomst is niet enkel van Gods volk, maar van Gód en zijn volk. Anders gezegd: een kerkdienst is een soort tweegesprek tussen de twee partijen van het verbond. Allereerst laat God de gemeente zijn veelbelovende en veeleisende woorden horen (via groet, wet, bijbellezing, preek en zegen). Daarnaast richt de gemeente zich op haar beurt tot haar God met haar lof, dank en vragen (via openingswoord, geloofsbelijdenis, zingen, bidden en collecte). In dit geheel heeft de predikant dus een driedubbele 'rol': hij geeft Gods woorden door, hij maakt zich tolk van de gemeente, terwijl hij uiteindelijk ook deel uitmaakt van de gemeente.

Tot zover over het karakter van de kerkdienst.

1.2 De opdracht tot kerkgang

Er zijn christenen die alleen naar de kerk gaan, als ze daar behoefte aan hebben. Het is maar goed, dat volgens de Bijbel onze behoefte niet bepalend is. Want heb je tijdelijk of blijvend weinig behoefte, dan zou ook de kerkgang weinig plaatsvinden, met alle negatieve gevolgen van dien voor je geloof. Hét argument om naar de kerk te gaan is, dat God ons daartoe de ópdracht heeft gegeven. En geen wonder, is ons boven gebleken, de kerkdienst heeft grote waarde: door een kerkdienst bij te wonen laten we zien dat we niet in ons eentje willen geloven, maar ons lid weten van Christus' lichaam; bovendien geldt van een kerkdienst, dat die een samenkomst is van God met zijn volk.

Als we dit alles in rekening brengen, kan duidelijk zijn dat we ons niet zomaar aan de kerkdiensten mogen onttrekken. Dat wordt wel eens gedaan, krijg ik de indruk. In elk geval wordt in het geheel van onze landelijke kerkgemeenschap erover geklaagd, dat (ook) ten aanzien van de kerkdienst een proces van afkalving plaatsvindt. Zo gebeurt het, dat gereformeerde kerkleden uit de middagdienst wegblijven, als er voor de teevee een belangrijk geacht sportgebeuren wordt uitgezonden, bijv. een kampioenschap op het gebied van voetballen of schaatsen. Ook komt het voor, dat men het ontvangen van bezoek of het zelf op visite gaan regelmatig de voorrang geeft boven het bijwonen van de tweede dienst. De vraag is dan wel: hoe kan men dit rijmen met z'n christen zijn? Gezien het karakter van de kerkdienst kunnen we ons daar toch niet vrijblijvend tegenover opstellen?

Waarom ik dit zo schrijf? Om u op dit punt op te scherpen. Laat bij ons geen nonchalante houding ontstaan tegenover kerkdiensten. Die zijn beslist niet iets voor de godsdienstige hobbyisten. Vanwege hun karakter zijn ze voor ons allemaal broodnodig. Het is nu eenmaal een geestelijke wet, dat een slordige houding tegenover de kerkdienst uitloopt op en al gauw samengaat met een houding van 'ik geloof het wel'. Dat is niet m'n persoonlijke visie. Dit verband legt de Bijbel zelf. In Hebr.10 wordt bijv. in één adem gesproken over het verzuimen van de eigen bijeenkomsten én het verachten van Christus met zijn verzoenend werk (zie tegenover elkaar vs.23-25 en vs.26-31).

Vanwege het hoge belang van kerkdiensten wijst Zondag 38 van de Heidelbergse Catechismus er dan ook op: we moeten daar zonder meer tijd voor vrijmaken. Trouwe kerkgang is een kwestie van gehoorzaamheid aan wat God van ons vraagt. En 'trouw' betekent volgens Zondag 38 niet slechts, dat we elke zondag een keer naar de kerk gaan, maar dit: telkens als de gemeente samenkomt zijn we aanwezig, zoveel we kunnen (dit moet erbij, want we kunnen verhinderd zijn doordat we moeten oppassen, ziek zijn of moeten werken).

Als u dit zo leest, kunt u onmogelijk zeggen: 'Sorry, hoor dominee, maar ik kijk wat anders tegen de kerkgang aan'. Want laten we wel wezen: de Heid.Cat. is ook uw belijdenisgeschrift. Dus officieel erkent u wat Zondag 38 over de kerkgang zegt als Góds opdracht. En blijktens Hebr.10 is deze erkenning terecht. Niemand van ons kan er daarom onderuit aan zelfonderzoek te doen: 'Komt m'n houding tegenover de kerkdiensten overeen met wat God zelf in de Bijbel heeft bekendgemaakt en wat wij in Zondag 38 als Gods Woord aanvaarden? Of moet ik mezelf meer of minder veranderen?'

Dergelijke kritische vragen aan onszelf zijn heilzaam: voor onszelf, onze kinderen en heel de gemeente.

1.3 De orden van dienst

Als u in ons kerkboek de rubriek opslaat die volgt op de Dordtse Leerregels, komt u een aantal 'Orden van dienst' tegen. Daarin wordt precies bepaald, wat er zoal gezegd en gedaan moet worden tijdens een morgen- en een middagdienst. Als we dit lezen, kunnen we zeggen: 'Het is toch helemaal niet nodig op dit punt zulke gedetailleerde voorschriften te geven? Laat elke plaatselijke kerk zelf uitmaken, hoe ze de eredienst wil inrichten. Bovendien is er dan de mogelijkheid het de ene keer zus en de volgende keer zo te doen. Uiteindelijk staan er in de Bijbel op dit gebied zo weinig aanwijzingen, dat we alle vrijheid hebben zelf te bepalen hoe we hier willen handelen.'

Wat valt hiervan te zeggen? Toegegeven moet worden, dat God ons via de Bijbel geen uitgewerkte regels voorgeschreven heeft voor de inrichting van de eredienst. Maar daarmee hebben we nog niet de ruimte gekregen naar willekeur te handelen. Om twee redenen niet. Allereerst staan we in ons kerkelijk leven onder het goddelijk gebod uit 1 Kor.14:40,33: 'Laat alles betamelijk en in goede orde gebeuren, want God is geen God van wanorde, maar van vrede'. Aan dit woord hebben we als gereformeerden in Nederland ook op het punt van de eredienst recht willen doen. Daarom hebben we landelijk de bovengenoemde richtlijnen aanvaard.

Hier komt nog wat bij. De Bijbel mag dan geen uitgewerkte voorschriften geven voor samenkomsten van de gemeente, daaruit kunnen we wel afleiden uit welke onderdelen een kerkdienst in elk geval hoort te bestaan: bijbellezing, preek, toedienen van sacramenten, zingen, bidden en collecte. De volgorde van deze elementen heeft God kennelijk aan ons eigen inzicht overgelaten. Ook zijn we blijkbaar vrij in het invoeren van symbolische gebaren, in de manier waarop het zingen begeleid wordt en in heel de verdere aankleding van de kerkdiensten.

Dit alles maakt enerzijds duidelijk, dat onze orden van dienst niet zomaar tot stand zijn gekomen. Anderzijds is eveneens duidelijk dat we van een bepaalde inrichting van de dienst nooit kunnen zeggen: 'Zo moet het van de Here; om principiële redenen mag het niet anders'. De huidige vorm van onze kerkdiensten is grotendeels het resultaat van menselijke overwegingen: men is bezig gegaan met de bijbelse gegevens en met wat in de loop van de geschiedenis is gegroeid; daarbij heeft men zich ongetwijfeld laten leiden door z'n stijlgevoel. Uit ons kerkboek blijkt, dat men ook binnen de gereformeerde traditie dan tot verschillende resultaten kan komen. Want zoals u kunt zien vermeldt ons kerkboek twee orden voor de morgen- en de middagdienst. De één is vastgesteld door de generale synode van Middelburg 1933; die wordt hier in Harlingen gebruikt. De ander is vastgesteld door de generale synode van Kampen 1975, met als voornaamste verschillen dat de geloofsbelijdenis, het 'grote gebed', de collecte en de toediening van de sacramenten ná de preek zijn geplaatst. Onder ons wordt wel gesteld, dat deze nieuwe orde voor de beide diensten de voorkeur heeft. Daarvoor heeft men twee argumenten:

- Een historisch argument: Calvijn hield deze orde al grotendeels aan. Vanwege onze banden met deze reformator zijn we zomaar geneigd hem hierin na te volgen. Maar als Calvijn iets deed, is dat op zichzelf natuurlijk nog geen dwingende reden om hetzelfde te gaan doen.
- Een principieel argument: de geloofsbelijdenis, de toediening van de sacramenten en het richten van verzoeken tot God horen allemaal ná het luisteren naar Gods Woord te komen. Dit argument spreekt mij ook niet zo erg aan. Natuurlijk gaat Gods Woord vooraf aan ons antwoord. Maar deze principiële volgorde vereist naar mijn idee echt niet altijd eenzelfde praktische volgorde. Bovendien, elke sacramentstoediening wordt ook nu al door het Woord voorafgegaan: het formulier. M.a.w., ook dit principiële argument is niet sterk genoeg om de in 1975 vastgestelde orde beter te vinden.

Het enige argument dat ervoor pleit ook eens met die orde uit 1975 te werken, is voor mij op het moment dit: op die manier wordt wellicht een al te grote gewenning aan de bekende orde voorkomen. Maar laten we nuchter zijn: ook een afwisseling tussen twee verschillende orden zal al gauw gaan wenen. Het belangrijkste is daarom, welke orde ook gebruikt mag worden, dat we er actief bij betrokken zijn.

1.4 De kerkeraad en de eredienst

We zijn eraan gewend, dat de ouderlingen en diakenen zich voor de dienst in de kerkeraadkamer bevinden en bij het begin voorin de kerk plaatsnemen. Waarom gebeurt dat eigenlijk? Dat heeft alles te maken met de taak die ambtsdragers hebben. Ze moeten immers zorgdragen voor de gemeente. Met het oog daarop is het praktisch, dat ze elke zondag voor en na de kerkdiensten even bij elkaar zijn. Niet dat er dan een soort kerkeradsvergadering gehouden wordt. Wel is er door dit samenzijn de mogelijkheid elkaar op van alles binnen de gemeente te attenderen, afspraken te maken, regelingen te treffen en algemene zaken aan te snijden.

Voor vele kerkeraden bestaat er nog een reden waarom ze rond de diensten in de consistorie samenkomen: die kerkeraden hebben de gewoonte om vlak voordat de morgendienst begint en na afloop van de middagdienst samen te bidden. 's Morgens wordt God met name gevraagd om kracht voor de voorganger en of alles in goede orde mag verlopen. 's Middags wordt dan gedankt voor alles en wordt God gevraagd of Hij het uitgedragen Woord effect wil geven in de gemeente. Voor een dergelijk ochtend- en middagebed valt wel wat te zeggen. Toch kan ik me erin vinden, dat op allerlei plaatsen dit bidden niet (meer) voorkomt. De onderwerpen die in beide kerkeradsgebeden aan de orde komen, brengen we, als het goed is, in onze gebeden thuis al ter sprake, terwijl er ook in de kerkdiensten zelf aandacht aan wordt gegeven.

Wat nu het voorin de kerk zitten betreft: ook dat heeft zin met het oog op de taak van de ambtsdragers. Op deze manier hebben ze er zicht op, wie van de kerkleden wel en wie niet aanwezig zijn. Door hun apart zitten wordt bovendien onderstreept, dat de kerkdiensten plaatsvinden onder verantwoordelijkheid van de kerkeraad: die ziet erop toe wie voorgaat en of in overeenstemming met de Bijbel wordt gesproken. Deze laatste functie van de kerkeraad tijdens de eredienst wordt nog eens benadrukt door de symbolische handdruk die 'de ouderling van dienst' voor en na de kerkdienst aan de voorganger geeft.

2 De elementen van de eredienst

Het zingen en de preek laat ik in deze paragraaf terzijde. Verderop komen die apart aan de orde.

2.1 De handdruk voor en na de dienst

Zoals u elke zondag kunt zien, krijgt de voorganger voor en na de kerkdienst van de zogeheten 'ouderling van dienst een hand. Het is waar, dit gebaar valt buiten de eigenlijke kerkdienst. Toch is het goed er in dit verband bij stil te staan.

Het is onbekend, waar en wanneer dit gebruik is ontstaan. Daardoor wordt er vaak een verschillende betekenis aan gehecht. Sommigen zien er alleen een gebaar van hartelijkheid in: vooraf zou de predikant daarmee kracht worden toegewenst en na de dienst zou de handdruk een soort 'Bedankt!' inhouden. Een gebaar met een dergelijke informele betekenis hoort in de officiële kerkdienst naar mijn idee niet thuis. Daarom geef ik, met vele anderen, er liever deze betekenis aan:

a) Vóór de dienst

Door middel van de handdruk vóór de dienst wordt de toekomstige gemeente nadrukkelijk voorgehouden: de voorganger is door de kerkeraad en zo door Christus tot zijn werk gemachtigd. U hebt gelijk, dat een handdruk met deze betekenis strikt genomen overbodig is. Van de eigen predikant geldt, dat hij bij z'n bevestiging al gemachtigd is alle zondagen voor te gaan. Verder is een voorganger van buitenaf met zoveel woorden door (de preekvoorzieners namens) de kerkeraad gevraagd, terwijl een preeklezer via een kerkeradsbesluit voor z'n taak is aangesteld. Ook al brengen we dit in rekening, dan heeft de handdruk voor de dienst terzake zin, zowel voor de gemeente als voor de voorganger zelf. Door dit gebaar vlak voor de kerkdienst wordt beiden op het hart gedrukt: 'De voorganger verricht z'n werk niet op eigen gezag. Heel z'n optreden in woord en daad gebeurt uit naam van de raad van de kerk en zo in opdracht van Christus, het hoofd van de kerk.'

Voor de gemeente is dit een duidelijke aanwijzing, hoe zij tegen de bezigheid van de voorganger heeft aan te kijken. Voor haar mag niet bepalend zijn, of de persoon en stijl van de voorganger haar liggen. Beslissend is, of hij zich houdt aan z'n opdracht.

De handdruk moet de voorganger er extra van doordringen, dat niet hij het middelpunt vormt van de kerkdienst. Voor alles moet hij trouw willen zijn aan zijn Opdrachtgever. Ter wille daarvan is hij verplicht zich ervoor in te zetten, dat z'n persoon, stijl e.d. niet belemmerend inwerken op het effect van z'n taakuitoefening.

b) Na de dienst

Uit het bovenstaande volgt meteen, wat de betekenis is van de handdruk ná de kerkdienst: de desbetreffende ouderling spreekt daarmee namens de andere ambtsdragers openlijk uit, dat de voorganger z'n opdracht goed heeft uitgevoerd en dat de kerkeraad er achter kan staan. Ook verklaart hij daarmee, dat het werk van de kerkeraad in de lijn is en ook moet zijn van het werk, dat door de voorganger is verricht.

De bevoegdheid hierover een uitspraak te doen, heeft de ouderling bij z'n bevestiging ontvangen. Toen is hem immers voorgehouden, dat ouderlingen behoren toe te zien op het werk van de voorganger. In het bijzonder tijdens de kerkdiensten gebeurt dat. Uiteraard houdt de handdruk na de dienst niet in, dat de ouderling het in alles eens is met wat de voorganger heeft gezegd en gedaan. Wel betekent het, dat de predikant/voorlezer wat de hoofdzaken betreft trouw is geweest in het uitdragen van het Woord. Er moet dan ook heel wat gebeuren, voor de ouderling de handdruk nalaat. Dan moet de voorganger op een duidelijke wijze welbewust op centrale punten zijn ingegaan tegen de eenheid in het geloof. In alle andere gevallen geeft de dienstdoende ouderling de voorganger de hand. Zo kan het voor iedereen duidelijk zijn, dat er een hechte eenheid bestaat tussen de voorganger en alle andere ambtsdragers.

2.2 Het votum of openingswoord

Elke kerkdienst, 's morgens en 's middags, begint met deze woorden: 'Onze hulp is in de naam van de Here, die hemel en aarde gemaakt heeft'. Dit is een letterlijke aanhaling van Psalm 124:8. Het aanhalen van deze tekst aan het begin van de dienst heeft twee functies.

Allereerst wordt daarmee het officiële begin van de kerkdienst aangegeven. Vanwege deze functie wordt die formule uit Psalm 124 wel 'het votum' genoemd. Dit Latijnse woord betekent hier zoveel als 'wijdingswoord'. Eigenlijk is 'votum' daarom niet zo'n gelukkige term. Want door die te gebruiken lijkt het, dat de kerkdienst zonder deze formule 'óngewijd' zou zijn, dus buiten God om zou gaan. We kunnen daarom beter de neutrale aanduiding 'openingswoord' gebruiken. Want wat verklaart de voorganger door het aanhalen van dit psalmwoord: 'Nu is de dienst begonnen en zijn we bij elkaar als de twee partijen van het verbond, God en zijn gemeente'. Om dit aan te geven zouden natuurlijk ook andere formules gebruikt kunnen worden. Zo beginnen de diensten bij andere christenen bijv. met: 'In de naam van de Vader en van de Zoon en van de Heilige Geest'. Toch is er veel voor te zeggen bij ons gebruik te blijven. Allereerst is dit al meer dan 400 jaar oud. Veel belangrijker is, dat dit openingswoord zo rijk aan inhoud is.

En daarmee zijn we bij de tweede functie gekomen, die Psalm 124:8 heeft: met die tekst verklaren we al aan het begin van de dienst, dat we ons vertrouwen stellen in Gods hulp. Waarom we dat (kunnen) doen is duidelijk. God is de Maker en Heer van alles. Dat betekent, dat niets en niemand Hem kan tegenhouden bij zijn zorg voor zijn kinderen. Bovendien heeft God als helper van zijn volk náám gemaakt. Denkt u maar aan Israëls bevrijding uit Egypte. Door het werk van Christus heeft God zich nóg meer waargemaakt als helper van zijn volk. Met ons vertrouwen in Hem komen we dan ook nooit bedrogen uit. Daarom is het uiterst zinvol een kerkdienst te beginnen met juist die woorden: 'Onze hulp is...'

Daarmee spreken we uit: 'Tijdens deze kerkdienst, maar evengoed in heel ons leven weten we ons afhankelijk van de steun van God. Hij is ons houvast, want het staat onomstotelijk vast dat Hij zijn macht gebruikt om ons van alles te voorzien wat we nodig hebben'.

Het kan nu ook duidelijk zijn, hoe de gemeente het openingswoord heeft aan te horen. Sommige kerk-gangers denken kennelijk, dat het een gebed is, want ze sluiten hun ogen zoals ze dat bij bidden ge-woon zijn. Maar blijkens het bovenstaande is Psalm 124:8 geen gebed, want in een gebed spreken we God áán en dat gebeurt in Psalm 124 niet. Net zoals bijv. de Twaalf Geloofsartikelen is het openings-woord een uitspraak óver God. Als dit aan het begin van de dienst wordt uitgesproken, kunnen we de ogen dan ook rustig openhouden, zoals we dat ook doen bij het aanhoren van de geloofsbelijdenis.

2.3 De zegengroet

Direct na het openingswoord volgt de zegengroet. Onder ons zijn twee formuleringen in gebruik:

- 's Morgens zeg ik meestal: 'Genade zij u en vrede van God, onze Vader, en van de Here Jezus Chris-tus.' Dit is een letterlijke aanhaling van de groet waarmee de apostel Paulus de meeste van zijn brieven begint, bijv. Rom.1:7.

- 's Middags zeg ik meestal: 'Genade zij u en vrede van Hem, die is en die was en die komt, en van de zeven geesten die voor zijn troon zijn, en van Jezus Christus, de getrouwe getuige, de eerstgeborene van de doden en de overste van de koningen der aarde.' Dit is een letterlijke aanhaling van de groet die de apostel Johannes richt tot de lezers van het boek Openbaring, zie 1:4-5.

In beide gevallen hebben we dus met een groet te doen. Want zo doen deze formules dienst in het N.T. en daarom ook aan het begin van een kerkdienst. Vanwege de veelomvattende inhoud ervan hebben we het vaak over zegengroet. Door deze benaming komt meteen uit, dat de begroeting aan het begin van de kerkdienst veel weg heeft van de zegen aan het slot. Maar gezien hun verschillende plaats in de dienst, moeten we tussen groet en zegen onderscheid blijven maken.

Nu de formule na het openingswoord een groet is, ligt het voor de hand wat de houding moet zijn van de predikant: hij moet niet z'n beide armen opheffen, zoals altijd bij de zegen gebeurt. Beter is: geen armgebaar, of, bij wijze van groet-gebaar, een opgestoken hand. Omgekeerd moet ook de gemeente ermee rekenen, dat ze met een gróet te doen heeft. Dus weer geen gebed. Daarom zijn hier, net als bij het openingswoord, gesloten ogen misplaatst. Waarom zou anders ook een groetend gebaar gemaakt worden: die moeten de kerkleden toch ook kunnen zien?

Maar wat is de betekenis van die groet? Uit de plechtige bewoordingen kunnen we al afleiden, dat we hier niet met een persoonlijke groet van de voorganger te doen hebben. Dan kon hij ermee volstaan te zeggen: 'Goede morgen/middag, allemaal.' Heel vriendelijk natuurlijk, zo'n alledaagse begroeting. Maar in het voorafgaande hebben we vastgesteld, dat de voorganger niet als een particulier persoon op de preekstoel staat en dan ook niet op eigen gezag aan het woord is. Daarom is de groet waarmee hij de gemeente benadert, niet bedoeld als een blijk van persoonlijke hartelijkheid. Hij spreekt die uit namens God.

Daarmee wordt gereageerd op wat de gemeente tevoren via de voorganger in het openingswoord heeft gezegd. Hierin is immers het vertrouwen in God uitgesproken. In reactie hierop wordt de kerkleden via de voorganger maar uiteindelijk door God zijn genade en vrede toegewenst. Dat is, goed beschouwd, heel wat. Want letten we alleen maar op onszelf, dan stuiten we telkens op dit probleem: door onze overtredingen maken we schulden bij God en daarom kunnen we zijn straf verwachten. Maar nu worden we aan het begin van de kerkdienst met de wens begroet, dat God ons gunstig gezind is en voor har-monie zorgt tussen Hem en ons. In de morgengroet worden de Vader en Christus en in de middaggroet ook nog de Heilige Geest genoemd als de Personen van wie de genade en vrede afkomstig zijn. In het reddingswerk ten behoeve van ons heeft elk van de drie goddelijke Personen nu eenmaal zijn eigen taak. Hun genade en vrede omvatten daarom in feite alles wat voor onze redding nodig is.

Alleen, als we de zegengroet horen, dan wordt de wens daaruit niet automátisch in ons leven vervuld. We moeten God met hart en ziel toegedaan zijn. Het zal waar zijn, dat onze liefde voor God vaak ge-brekkelig is. Maar geldt uiteindelijk van ons, dat we, met al onze tekorten, ons op God verlaten? Dan wordt de wens, die in de groet vermeld wordt, wérkelijkheid in ons leven. Vanwege onze schulden mo-gen we geen enkel recht hebben op Gods welwillendheid en op zijn vrede. Maar wie als gelovige luistert naar de zegengroet, kan er zeker van zijn: God toont hem/haar zijn onverdiende gunst en heelt de ver-broken verhouding met Hem.

Het is dus een groot geschenk, dat we nagenoeg aan het begin van de kerkdienst die zegengroet te ho-ren krijgen. Want zoveel is nu duidelijk geworden: voor een gelovige is deze zegengroet meer dan een schone wens. Vanwege Gods trouw aan zijn belofte, kunnen we als gelovige ervan op aan: God zál zijn belofte vervullen.

2.4 De afkondigingen

Elke kerkdienst worden er verschillende afkondigingen gedaan. Er zijn in feite twee soorten:

a) Allereerst zijn er de mededelingen waardoor de onderdelen van de kerkdienst worden aangekon-digd, dus: wat er gezongen en gelezen zal worden, waarvoor zal worden gecollecteerd, alsook dat er zal worden gebeden en dat het moment daar is om de zegen te ontvangen. Bovendien zal een predikant in de voorkomende gevallen in een paar woorden duidelijk maken: waarom hij juist die psalm opgeeft of juist dat bijbelgedeelte voorleest, of wat hij in het gebed speciale aandacht wil geven. Dergelijke mede-delingen zijn een onmisbaar onderdeel van een kerkdienst.

b) Daarnaast zijn er de afkondigingen, die in vele kerken apart vóór de collecte-zang gedaan wor-den. De vraag is nu: hoort dit soort mededelingen wel in de kerkdienst thuis? Velen vinden van niet. Die bepleiten het dan ook om de afkondigingen vóór en dus búiten de kerkdienst te laten voorlezen.

Nog beter zouden ze het vinden, als deze mededelingen alleen maar in het kerkblad opgenomen zouden worden. Voor een deel stem ik hiermee in. Ik denk dan aan adreswijzigingen, aankondigingen van vergaderingen en dergelijke praktische zaken. Dat soort mededelingen kunnen beter niet rond de kerkdienst gedaan worden. Tenminste, in normale gevallen; maar ja, door vergeetachtigheid of overmacht wordt niet alles op tijd in het kerkblad opgenomen. Er zijn ook andersoortige mededelingen:

ba) Sommige zijn van belang voor het onderling meeleven en dan ook voor het gemeenschappelijke gebed tijdens de dienst. Ik denk dan aan de vermelding dat er een baby is geboren, dat iemand is overleden, dat iemand zich heeft onttrokken, e.d. Het is waar, zo'n mededeling kan gevoelsmatig pijnlijk zijn voor bepaalde kerkleden. Het zal bijv. je kind maar zijn waarvan de onttrekking wordt vermeld. (Daarom krijgen zulke ouders het ook van tevoren te horen, als zo'n kanselafkondiging gedaan moet worden). Toch is dat geen afdoende reden om te volstaan met een bericht in het kerkblad. Geboortes, sterfgevallen en onttrekkingen zijn zaken die thuis horen in het gemeenschappelijk gebed van de gemeente. Daarom hoort ook de bekendmaking daarvan in de kerkdienst thuis. Dit temeer, omdat de officiële opneming van de betrokkenen in de gemeente, door de doop, ook publiek, voor het front van de gemeente plaatsvindt/heeft gevonden.

bb) Andere mededelingen zijn van belang, omdat daardoor de medewerking, het oordeel van de gemeente wordt gevraagd. Dat is allereerst het geval, als de aanvraag van een attestatie wordt afgelezen. Als de kerkeraad een attestatie afgeeft, moet hij immers verklaren of het desbetreffende gemeentelid gezond is in leer en leven. Het zou kunnen zijn, dat gemeenteleden iets kwalijks van zo'n vertrekkend gemeentelid weten wat de kerkeraad onbekend is. Dan is het de verantwoordelijkheid van die 'wetende' gemeenteleden om de kerkeraad te informeren, zodat die een attestatie afgeeft die recht doet aan de feiten.

De medewerking van de gemeente wordt ook gevraagd, als wordt afgekondigd, dat een openbare geloofsbelijdenis, een bevestiging van ambtsdragers of een huwelijksbevestiging dan en dan zal plaatsvinden, 'als geen gegronde bezwaren worden ingebracht'. Ook in deze gevallen zou het kunnen gebeuren, dat de kerkeraad meent dat zo'n geloofsbelijdenis of bevestiging zonder bezwaar kan plaatsvinden, terwijl gemeenteleden weten dat dit niet mag. Dan mogen ze dat niet voor zich houden, maar moeten ze de kerkeraad op de hoogte brengen, hoe pijnlijk dat ook mag wezen.

Overigens moet hierbij wel iets bedacht worden. Wanneer heeft een kerklid het recht bij de kerkeraad bezwaar aan te tekenen tegen iemands belijdenis-doen of tegen diens bevestiging (van diens huwelijk of in het ambt)? Pas als hij de desbetreffende persoon tevoren al persoonlijk op het verkeerde van hem/haar heeft áangesproken. Bij de kerkeraad met klachten over iemand komen, zónder dat je met die persoon zelf contact hebt gehad: dat is duidelijk in strijd met wat Christus ons heeft voorgeschreven, zie Mat.18:15-17.

Het lijkt dus een formaliteit, als van de kansel gezegd wordt: 'Als geen gegronde bezwaren worden ingebracht, zal...' Toch is het terdege van belang Want het afgeven van een attestatie alsook het laten plaatsvinden van een huwelijksbevestiging of van een ambtelijke bevestiging kan pas doorgaan, als de gemeente daaraan haar goedkeuring heeft gehecht. Overigens zal waar zijn, dat die goedkeuring meestal stilzwijgend plaatsvindt: ook in het kerkelijk leven werken we met de afspraak: 'Wie zwijgt, stemt toe.'

Om deze reden worden de hier vermelde mededelingen (ook) van de kánsel gedaan. Ze betreffen nu eenmaal een wezenlijke kerkelijke activiteit. Het is daarom te mager ermee te volstaan die mededelingen in het kerkblad te doen.

2.5 De voorbede

In het voorafgaande is al even het onderlinge meeleven ter sprake geweest. Dat is een heel wezenlijk element van ons kerk-zijn. Niet voor niets schrijft de apostel Paulus: 'Als één lid lijdt, lijden alle leden mee' (zie 1 Kor.12:26). Dit onderlinge meeleven kan op allerlei manieren in daden worden omgezet: door iemand bij de kerk eens aan te schieten, door bij iemand op bezoek te gaan, door een kaart te sturen, enz. Dat we ons samen verbonden weten met Christus en daardoor ook met elkaar, zal ook blijken uit het bidden voor elkaar.

a) De persoonlijke voorbede

Al valt dit eigenlijk buiten het thema van deze serie, toch wil ik ook wat opmerken over het persóonlijk bidden voor elkaar. Als het goed is, gebeurt dit onder ons. Deze voorbede is in het bijzonder een taak van de ambtsdragers. Zo horen zij vooral de leden van hun wijk regelmatig aan God op te dragen. Vaak kan dat in algemene bewoordingen, maar zeker na een bezoek hoort dat met naam en toenaam te gebeuren. Per slot van rekening wordt het effect van hun werk (gelukkig) niet bepaald door hun (gebrek aan) ijver en kwaliteiten, maar door God en zijn Geest. Willen zij ontspannen kunnen werken, dan is het noodzakelijk dat zij alles aan de Here voorleggen, in navolging van iemand als de apostel Paulus, zie bijv. Rom.1:8-9 en Filip.3:3-4.

Maar evengoed de gemeenteleden hebben de taak via hun voorbede betrokken te zijn bij elkaars wel en wee. Dat heeft meteen een heilzame uitwerking op de onderlinge omgang. Want degene voor wie je 's avonds bidt, kun je overdag moeilijk links laten liggen of zwart aankijken.

b) De gemeenschappelijke voorbede

Dat we ons samen verbonden weten met Christus en daardoor ook met elkaar, wordt hóórbaar als we in het grote gebed voor elkaar bidden. Elke voorganger zal z'n best doen in dit gebed te denken aan de verschillende categorieën in de plaatselijke gemeente en in het geheel van onze kerkgemeenschap. In sommige gemeenschappen bestaat de gewoonte, dat er vooroverleg plaatsvindt tussen de voorganger en een aantal gemeenteleden over de vraag voor wie er gebeden moet worden.

Bij ons in Harlingen is het de taak van de kerkeraad de voorganger hierin bij te staan. Ook is het natuurlijk altijd goed, dat een predikant vanuit de gemeente op iets gewezen wordt.

In het geval er voor zieken en rouwenden gebeden wordt, moeten zij dan ook met naam en toenaam worden vermeld? In grote kerken was het vroeger het gebruik (als ik goed geïnformeerd ben), dat alleen namen werden genoemd, als er om voorbede gevraagd was. Dit lijkt mij niet juist, alleen al gehoord Paulus' uitspraak die ik zonet noemde: 'Als één lid lijdt, lijden alle leden mee'. Wat dat in de praktijk betekent? Ook als er niet om voorbede is gevraagd, kan de voorganger in de nodige gevallen gemeenteleden met naam en toenaam noemen. Dit behalve als zij, om wat voor reden dan ook, daar bezwaar tegen zouden hebben. U begrijpt, dat het niet altijd gemakkelijk is voor een voorganger te bepalen, wanneer hij met algemene bewoordingen zal volstaan en wanneer hij namen zal noemen. Wellicht valt zijn keus soms anders uit dan luisterende gemeenteleden graag zouden horen.

Hoe dit ook zij, de bedoeling van de voorbede is duidelijk: heel de gemeente met haar vreugde en verdriet aan God toevertrouwen. Want in alle opzichten zijn we op Hem aangewezen.

2.6 De collecte

Nog al eens wordt de tijd tussen de aankondiging van de collectepsalm én het zingen van die psalm als een soort pauze opgevat, waarin toevallig ook nog wordt gecollecteerd. Hiertegenover moet worden bedacht, dat de collecte een officieel onderdeel van de eredienst is. Niet voor niets wordt daarvoor een aanduiding gebruikt als 'de diénst van de offeranden'. Maar wát is de functie van de collecte? Bij uitvoeringen fungeert de collecte als een middel ter bestrijding van de onkosten. De collecte tijdens de eredienst heeft een bredere functie. Zonet noemde ik al de term 'dienst van de offeranden': 'ófferanden'; daarmee wordt bedoeld op de taak die we hebben om onszelf aan God op te offeren, uit dankbaarheid voor wat Hij ons door Christus gegeven heeft. Daarbij kunnen we denken aan geld en goed, aan onze relaties, maar vooral moeten we denken aan Gods belofte van vergeving en eeuwig leven. Uit erkentelijkheid daarvoor wijden we onszelf aan God toe. Eén element van die toewijding aan God is, dat we iets van ons geld afstaan. Wie bewust deelneemt aan de collecte spreekt daarmee dus uit hoe blij hij is met Gods geschenken aan hem (vergelijk hoe Paulus in 2 Kor.8:9 de collecte aan Jeruzalem tegen de achtergrond plaatst van Christus' werk voor ons).

Kortom: als we iets in de collecte doen, geven we dat niet alleen maar aan de kerk, het bouwfonds e.d., maar uiteindelijk aan GóD. De collecte is dus niet zomaar iets. Om dié reden wordt daar tijdens de kerkdienst apart tijd voor uitgetrokken. Alleen daarom al is het onjuist dat deel van de dienst als een soort pauze op te vatten, waarin je even gezellig kunt babbelen met je bankgenoten. Uiteraard, een enkele gefluisterde opmerking tegen een ander kan heus geen kwaad. Maar uitgebreid en hardop met elkaar praten is een heel andere zaak.

Daar komt nog wat bij. Het orgelspel tijdens dit deel van de dienst is niet als een soort achtergrondmuziek bedoeld. Het collectespel heeft de opzet ons voor te bereiden op de psalm die komen gaat: een zinvolle zaak. Tenslotte zijn de momenten rond de collecte het aangewezen tijdstip om zich alvast te bezinnen op de tekst van de preek.

2.7 De zegen

Net als bij de (zegen)groet zijn ook hier twee formuleringen mogelijk:

a) 's Morgens gebruik ik aan het einde van de kerkdienst meestal deze woorden: De HERE zegene u en behoede u; de HERE doe zijn aangezicht over u lichten en zij u genadig; de HERE verheffe zijn aangezicht over u en geve u vrede. Amen.

b) 's Middags zeg ik aan het slot: 'De genade van de Here Jezus Christus, en de liefde van God, en de gemeenschap van de Heilige Geest zij met u allen. Amen.'

Weer hebben we hier te doen met letterlijke aanhalingen uit de Bijbel:

a) is de zegen die de priesters in de tempel moesten gebruiken (Num.6:24-26). Op welk moment ze deze woorden uitspraken, wordt in Numeri niet gezegd. Gezien het optreden van Zacharias (Lucas 1:9,21-22) zullen we de gang van zaken ons waarschijnlijk zo moeten voorstellen: eerst werd in de voorhof van de tempel het brandoffer gebracht. Daarna ging de daarvoor aangewezen priester in het heilige het reukoffer brengen, als teken van de gebeden van de gelovigen. Vervolgens kwam hij uit het heilige tevoorschijn en sprak hij de zegen uit over de Israëlieten die verzameld waren in de voorhof.

b) is de zegen waarmee de apostel Paulus zijn tweede brief aan de gemeente te Korinte beëindigt (2 Kor.13:13). Ook andere brieven besluiten met een zegen. Deze uit 2 Kor. is vermoedelijk voor onze kerkdiensten gekozen, omdat hier alle drie goddelijke Personen genoemd worden. Ze zijn samen de Gevers van de genade, liefde en gemeenschap die de gemeente nodig heeft.

Het gebruik van de zegen en trouwens ook van de groet, in de kerkdienst is al oud. Want uit Kol.4:16 en uit andere gegevens kunnen we afleiden, dat in de samenkomsten van de gemeenten uit de tijd van de apostelen vaak de brieven dienden als preek. De zegen aan het slot van een brief functioneerde dan meteen als de zegen in de kerkdienst (zoals de groet aan het begin van een brief dienst deed als begroeting in de bijeenkomst).

De waarde van de zegen moeten we goed zien. Dit onderdeel is geen gewone wens, die de voorganger op eigen gezag uit vriendelijkheid tegenover de kerkleden uitspreekt. Net als bij de groet voert de predikant het woord namens God. Dus ook hier is geen sprake van een gebed tot God. Daarom is het ook tijdens dit onderdeel van de kerkdienst onjuist de ogen te sluiten. Hier komt nog wat bij: hoe kunnen de gemeenteleden met gesloten ogen anders het armgebaar zien dat bij de zegen wordt gebruikt?!

Door de zegen krijgen onze kerkdiensten een veelzeggend slot: daarmee geeft de predikant met zoveel woorden Gods belofte door, dat de gemeente liefde en vrede zal ontvangen. Natuurlijk, de gemeente heeft niet automatisch deel aan de uitgesproken zegen. De vervulling van Gods beloften is altijd afhankelijk van het volbrengen door ons van Gods eisen.

Maar leven we (dank zij de invloed van de Geest!), daadwerkelijk uit het geloof, al is het met vallen en opstaan, dan kunnen we er zeker van zijn: de beloofde bescherming, genade, liefde en vrede is ons deel.

Daar staat God garant voor. Hij maakt waar wat Hij via de zegen van de predikant tegen de gemeente zegt (zie Num.6:27). Daarom kunnen we het zo formuleren, dat de predikant de zegen op de gemeente légt - wat nog eens extra onderstreept wordt door zijn armgebaar. Vandaar ook dat de wensvorm ('zij met u') principieel gezien vervangen kan worden door 'is met u'. We kunnen aan op het Woord van de Here.

Brengen we dit slot van de kerkdienst in rekening, dan wordt meteen duidelijk dat we 's zondags in feite nooit met lege handen de kerk uitgaan. Wie alleen maar negatief praat over een kerkdienst, heeft bijv. niets begrepen van de slotwoorden. Hier ligt ook de verklaring ervan, waarom zelfs stokdove mensen soms toch naar de kerk gaan. Ze mogen dan niets horen, ze zien toch maar hoe als het ware via de uitgebreide handen van de predikant Gods zegen naar hen toekomt. En dat willen ze niet missen!

3 Het zingen

Omdat het zingen een wezenlijk element is van de eredienst, wil ik daar een aparte paragraaf aan wijden.

3.1 Zingen is onmisbaar

Het komt nog altijd voor dat gereformeerden negatief tegen het zingen aankijken: 'Het gaat in de kerkdienst toch om de preek? Het zingen is alleen maar franje. Als er maar een preek gehouden wordt, dán is er sprake van een eredienst, ook al zou er niet worden gezongen. De kerk is per slot van rekening een léérhuis.' Als niet een predikant maar een ouderling voorgaat, schrijf ook ik in het kerkblad 'leesdienst'; eigenlijk is dat niet goed, want zo lijkt het dat het preeklezen het allerbelangrijkste is van een kerkdienst.

Het gevolg van deze benadering is dat nog al wat predikanten heel zuinig zijn met het opgeven van liederen: er worden enkele verzen opgegeven en daar blijft het bij. Doen we op deze manier geringschattend over de muzikale kant van de eredienst, dan wordt uiteindelijk onrecht gedaan aan de duidelijke boodschap van de Bijbel. Niet voor niets hebben we een apart bijbelboek met maar liefst 150 psalmen. En geen wonder, in de Bijbel komt overtuigend uit dat zingen wezenlijk is voor de eredienst. Wie z'n schouders over het zingen ophaalt, vergeet bovendien dat zingen al voor ons méns-zijn wezenlijk is. Laat ik beide punten eens uitwerken:

a) Zingen is wezenlijk voor ons mens-zijn

Tegenwoordig beseffen we dat misschien niet zo erg meer, want we lúisteren vaker naar zang dan dat we zélf zingen. Toch komen we er zomaar toe te zingen. Neem nou een kind dat z'n vriendje naar buiten wil hebben; dan zingt hij het haast uit: 'Kom je buiten spelen?' Of denk aan een moeder die haar kind roept: 'Jo-han-nes, e-ten!' Ook dat gebeurt gauw zangerig. Een volgende stap is, dat je een heus lied gaat zingen. Adam in het paradijs is er al mee begonnen: 'Dit is been van mijn gebeente...' (Gen.2:23). Heel anders zong Lamech, toen hij uiting gaf aan z'n trots (Gen.4:23-24). Vanaf dat eerste begin is de mens blijven zingen. Telkens komen we in de Bijbel zingende mensen tegen, mensen die melodieus uiting geven aan hun emoties.

In de meeste liederen die de Bijbel vermeldt, richt de dichter zich tot God: hij bezingt Gods grootheid; hij verwoordt z'n dank; hij geeft tegenover God aan hoe verdrietig, angstig of hoe enthousiast en blij hij is. Zingen hoort dus bij de mens.

Tegelijk is het een feit dat de gelovigen herhaaldelijk de ópdracht krijgen zich al zingend tegenover God uit te spreken. leest u maar Paulus' woord uit Ef.5:19-20 en Kol.3:16; vergelijk ook Hebr.13:15, dat we God met onze lippen een loffer moeten brengen: dat kan slaan op spreken én zingen. Dit geeft al aan dat we volgens de Bijbel niet over zingen moeten praten als over een hobby, een activiteit waarvan de ene gelovige misschien houdt terwijl de andere het recht heeft er níét van te houden. Volgens de Bijbel is het vanzelfsprekend dat we zingen en is het bovendien onze táák. We moeten ons er dan ook graag mee bezighouden. Waarom? Omdat we op deze muzikale manier ons tegenover God uiten. Vandaar:

b) Zingen is wezenlijk voor de eredienst

Als zingen wezenlijk is voor de afzonderlijke mens, dan ook voor de gezamenlijke gelovigen. Volgens de Bijbel is het eveneens voor de geméente vanzelfsprekend en een taak om te zingen. Hiervoor kan ik naar dezelfde teksten verwijzen als die in a) genoemd zijn. Immers, de aansporingen die Paulus daar doet, gelden niet alleen de gelovigen thuis, maar evengoed de gelovigen zoals ze in de kerk zitten. Daar werden Paulus' brieven voorgelezen. In 1 Kor.14:26 draagt de apostel op: 'Telkens als gij samenkomt, heeft ieder iets: een psalm...'. Hoe hoog de Bijbel het zingen van de gemeente aanslaat, blijkt uit Psalm 22:4, waar staat dat God troont op de lofzangen van Israél! Op een dichterlijke manier wordt zo de grote waarde van de kerkzang aangegeven: God krijgt daardoor de eer die Hem toekomt.

Brengen we dit in rekening, dan verbaast het ons niet dat David in opdracht van God gedetailleerde voorschriften heeft gegeven voor de muzikale kant van de eredienst (1 Kron.16:4-6,37,41-42; 25:1-7). Toen Hizkia eeuwen later de eredienst vernieuwde, greep hij op dit gebod van David terug (2 Kron.29:25).

Deze oudtestamentische gegevens maken duidelijk dat God het zingen onder begeleiding wezenlijk achtte voor de eredienst. Geen wonder dat Paulus de genoemde aansporing deed. Geen wonder ook dat in de hemelse eredienst het zingen er helemaal bij hoort: herhaaldelijk worden in het boek Openbaring zingende mensen en engelen vermeld.

Daaruit mogen we afleiden: ons zingen in dit leven kunnen we zien als een voorstadium van dat toekomstige zingen. Hebben we er nu al vreugde in om ons door psalmen en gezangen tegenover God te uiten, dan zullen we dat ook te zijner tijd mogen doen, ongeremd door wat ook. Om deze reden laat ik veel zingen. Dat doe ik niet omdat zingen toevallig m'n stokpaard zou zijn waarvan ik houd (al is dat wel een feit). Veel zingen zie ik als een principe: het hóórt een zelfstandig onderdeel van de kerkdienst te zijn. Dan moeten we ons ook niet tot het minimum van enkele versjes beperken, maar er royaal ruimte aan geven. Ik durf het daarom onbijbels te noemen, als iemand beweert dat het in de kerkdienst om de preek gaat. Inderdaad, de preek is uiterst belangrijk voor de kerkdienst. Maar het zingen is evengoed onmisbaar. Sterk gezegd: een kerkdienst zonder zingen is geen kerkdienst.

c) Zingen heeft verschillende functies in de eredienst

Een laatste vraag in dit onderdeel: wat is eigenlijk de functie van het zingen in vergelijking met de Bijbel? Vaak is verdedigd: zingen is antwoord geven op Gods Woord. Als niet meer gezegd kon worden, zou Gezang 1 met een berijming van de Tien Geboden eigenlijk moeten worden geschrappt. Ik zie daarom twee functies:

- In sommige liederen dragen we door ons zingen Gods Woord uit. Zingen is dan een vorm van bijbel-lezen, waardoor we onszelf en elkaar Gods geboden, eisen en beloften voorhouden. Door deze bijzondere vorm van bijbel-lezen dringt de inhoud van Gods Woord vaak veel dieper tot ons door. Dit zingen is allereerst op onszelf gericht: we sterken onszelf en elkaar in het geloof.
- In andere liederen richten we door ons zingen ons tot God. Zingen is dan een vorm van bidden, waardoor we in reactie op Gods Woord de lof zingen op God, onze vreugde en ons verdriet tegenover God uitspreken. In dit zingen kijken we in feite bij onszelf weg en wenden we onze blik op God, als de bron van heel ons leven.

3.2 Zingen als taak van de gemeente

In de vorige paragraaf heb ik erop gewezen dat het Oude Testament ons nog altijd wat te zeggen heeft over de kerkdienst. Intussen bestaan er ook op dit gebied belangrijke verschillen tussen het Oude en Nieuwe Testament. In dit verband valt te wijzen op de verhouding tussen gemeente en ambtsdragers.

a) De gemeente in het Oude Testament en bij Rome

In de eredienst ten tijde van het O.T. hadden de mannelijke priesters het belangrijkste aandeel. Toch hoefden de gewone kerkleden niet alleen toe te kijken. Zelfs bij de offers waren ze betrokken, bijv. doordat ze ervan mochten eten. Ook met betrekking tot de muzikale kant van de tempeldienst waren ze niet monddood: hun aandeel bestond in elk geval in het zingen van het refrein en van het amen (zie 1 Kron.16:36c). In feite een sober aandeel, want het zingen van de liederen zelf was voor rekening van de priesters (verg. 1 Kron.16:41-42).

Opvallend is dat dergelijke plaatsvervangende koren, in elk geval tot voor kort, ook in de Rooms-Katholieke Kerk voorkomen, zoals daar eveneens offerende priesters zijn. Daarmee wordt in feite teruggegrepen op het O.T. Hoe dat zo gekomen is? In de eerste eeuwen van de christelijke gemeente was er geen sprake van priesters en werd wel terdege door de gemeente gezongen. Maar in de loop van de eeuwen groeide er heel wat scheef in de eredienst. Laat ik drie zaken noemen:

- Doordat de christelijke kerk staatskerk werd, stroomden de volksmassa's de kerk binnen. Als gevolg hiervan werd het moeilijker de kerkmensen verantwoord te laten zingen.
- Verder groeide er een grote afstand tussen de 'geestelijke' en de 'leek'. De geestelijken werden beschouwd als de eigenlijke kerk, terwijl de leken maar moesten geloven wat de geestelijkheid hun voorhield.
- Hier kwam bij dat de zang muzikaal al moeilijker werd, terwijl bovendien het kerklatin tot kerktal werd.

Het kwalijke resultaat van dit alles was dat de kerkleden al meer gingen zwijgen in de eredienst. Van hen werd hoogstens nog 'amen' en 'kyrie eleison' (Heer, ontferm u) verwacht. Voor de rest was het woord aan het koor.

b) De gemeente bij de reformatoren

De reformatoren namen geen genoegen met de gegroeide praktijk. Ze begrepen: er is in de kerk geen aparte stand van geestelijken of priesters meer die plaatsvervangend voor de 'leken' dient op te treden. Door het werk van Christus' Geest zijn alle kerkleden Geestelijken en dan ook priesters. Tot hun taak behoort daarom God lofoffers te brengen: de vrucht van hun lippen (Hebr.13:15). De reformatoren waren er dan ook over eens: de zang in de eredienst moet een zang van de geméente zijn. Volgens hen betekende dat meteen dat in de volkstaal moest worden gezongen. Niets voor niets heeft de Geest op de pinksterdag alle taalgrenzen doorbroken, zodat elk van de toehoorders de apostelen in z'n eigen taal over Gods grote daden hoorde spreken (Hand.2:11b).

(Hieraan voeg ik tussen haakjes toe: omdat gereformeerden tégen een aparte kerktal zijn, zijn we ervoor om een berijming die in taal verouderd is, te vervangen door een berijming in hedendaags Nederlands. Door ons nieuwe kerkboek willen we als kerken dus recht doen aan Gods kennelijke wil dat ieder de lof op Hem kan zingen in de taal die hij nu spreekt.)

c) Beurtzang en koorzang

De geméente moet tijdens de eredienst al zingend aan het woord zijn. De vraag is nu: mag alléén door de gemeente in haar gehéél worden gezongen? Vaak wordt dit wel gemeend.

Zo zijn vele gereformeerden erop tegen dat in beurtzang wordt gezongen, want dan zou je de gemeente ongeoorloofd opsplitsen in een zingend en zwiggend deel. Ook is het onder gereformeerden moeilijk bespreekbaar een koor te laten meewerken aan de eredienst, want dan zou je de gemeente weer monddood maken zoals vroeger bij Rome gebeurde en nog wel gebeurt.

Inderdaad moeten we ons nooit de winst van de reformatie laten afnemen dat de gemeente actief is. Toch lijkt het me niet juist altijd en overal tegen beurtzang en koorzang in de eredienst te zijn.

Trouwens, in bescheiden mate vindt het al in elke kerk plaats dat op een gegeven moment niet iedereen zingt, nml. als we iemand toezingen. Dan wordt het immers aanvaardbaar geacht dat de toegezogene de zang enkel áánhoort. Naar mijn idee een eerste stap naar beurt- en koorzang, hoe klein ook.

Wat nu beurtzang zelf betreft: de inhoud van vele psalmen vraagt om afwisselende zang (bijv. 15, 118:1-4 en 136 alsook psalmen die beginnen met klagen en eindigen met danken, bijv. Ps.116:1-4 en 5-11). Ik weet wel: strikt genomen zijn onze berijmde psalmen ongeschikt voor beurtzang: elke strofe is één geheel en moet daarom rechttoe rechtaan gezongen worden. Daarom zou het mooi zijn als de genoemde psalmen naast hun Geneefse melodie een nieuwe melodie kregen die echt geschikt zou zijn voor beurtzang. Intussen is het nu al mogelijk Ps.136 in beurtzang te zingen. Voor mij staat het vast dat hierdoor deze psalm beter tot z'n recht komt. Want stel: we zingen 7 coupletten achter elkaar door. Dan kan het zomaar gebeuren dat het refrein ons wat gaat tegenstaan. Door afwisselend te zingen, krijgt het refrein iets feestelijks.

Wat nu koorzang betreft: als we daarvoor ruimte geven, lopen we twee gevaren: de schoonheid van de zang kan belangrijker gaan worden dan de inhoud ervan; bovendien kan de gemeente verdrongen worden. Houden we hiermee rekening, dan kan koorzang ook een positieve functie hebben: ze kan de zang van de gemeente versterken, afwisselen en verfreaaien. Uit de praktijk van zangavonden is bekend dat door koorzang het gezamenlijke zingen enthousiaster plaatsvindt. Natuurlijk, in een kerkdienst hoort een koor een heel bescheiden plaats in te nemen, maar dan kan het zingen ervan de gemeentezang terdege stimuleren.

d) Geen schrale toepassing

Vat ik deze paragraaf samen, dan valt tweeërlei te zeggen. Allereerst hebben we alle reden dankbaar te zijn voor wat de reformatoren ons hebben geleerd: dat de gemeente moet zingen en wel in haar gewone taal van alledag. Daartegenover is te betreuren dat we vaak voor een erg schrale toepassing van deze grondregels hebben gekozen. Op deze manier hebben we onszelf onnodig arm gehouden. Het kan u duidelijk zijn dat ik dit niet zeg omdat ik van de kerk een concertzaal wil maken. Waarom ik er wel voor pleit om onze muzikale middelen tot het uiterste te benutten? Eenvoudig hierom: omdat Gods grootse daden het waard zijn om zo goed mogelijk bezongen te worden. Dit allereerst tot eer van God, maar ook tot opbouw van ons eigen en elkaars geloof.

3.3 De inhoud van het zingen in de eredienst

In het bijzonder Calvijn heeft zich erop bezonnen wát gezongen moet worden. Zijn visie is zo samen te vatten:

- Er moeten vooral berijmde bijbelgedeelten gezongen worden, dus niet allereerst zelfbedachte liederen.
- De melodieën moeten makkelijk aan te leren zijn maar tegelijk verantwoord zijn wat soort en kwaliteit betreft.
- Tijdens het zingen moet de tekst verstaanbaar zijn.

Graag wil ik hierbij enige kanttekeningen plaatsen.

a) De verstaanbaarheid van het zingen

Vaak is erover geschamperd dat Calvijn ervoor gekozen heeft om in de eredienst zonder instrumentale begeleiding en eenstemmig te zingen. Men heeft hem mee daarom ervan beticht dat hij weinig gevoel voor kunst had. Dat is een onbillijk verwijt, want waarom wilde Calvijn bijv. het orgel niet laten spelen? Omdat het orgel toen een hele andere functie had als later. Toen werd dit instrument nog al eens gebruikt om daarmee allerlei geluiden te imiteren, tot vermaak van het volk. Belangrijker is: Calvijn wilde per se dat de tekst van de liederen verstaanbaar zou zijn. En inderdaad is het onze ervaring dat het geen ramp is als het orgel eens uitvalt - als tenminste een goede voorzanger aanwezig is.

Intussen heeft de praktijk uitgewezen dat begeleiding door een orgel bruikbaar is: de organist kan de te zingen psalm muzikaal voorbereiden, terwijl door zijn spel het tempo en ritme van het zingen beter aangehouden zal worden. Uiteraard moet een organist zich bescheiden opstellen: het volume van zijn spel mag de zang niet wegdrukken; ook moet hij maar een beperkt voorspel geven als een lied gezongen wordt in antwoord op de zegengroet, de wet of de preek.

Verder heeft Calvijn ook wat meerstemmige zang betreft voor een deel gelijk: die zang kan ten koste gaan van de verstaanbaarheid. Ook kan het meerstemmig zingen zo de aandacht opeisen van de zingende gemeente dat die onvoldoende betrokken kan zijn bij de inhoud. Toch lijkt het me toe dat meerstemmigheid in een bepaald geval best haalbaar kan zijn, nml. als men zich beperkt tot de tweede en/of derde stem en als die stem verzorgd wordt door een geoefend koor. Maar daarbij moet altijd recht gedaan worden aan de verstaanbaarheid van de zang.

b) De melodieën van onze psalmen

In de rooms-katholieke kerkzang was de zang zo moeilijk geworden dat getrainde koren min of meer onmisbaar waren. Van meet af hebben de protestanten zich daartegen gekeerd. Aanvankelijk ging men, zeker in de Nederlanden, ertoe over melodieën van straatliedjes te gebruiken.

Terecht heeft Calvijn dit afgewezen: de melodieën van de kerkzang moesten passen bij de serieuze inhoud, dus moesten ze waardig zijn; vandaar dat de melodie-schrijvers van onze psalmen in bepaalde opzichten hebben aangesloten bij de toenmalige kerkzang. Tegelijk stelde Calvijn als eis dat men de melodieën vrij makkelijk moest kunnen aanleren.

We kunnen constateren dat Calvijn in z'n dubbele opzet geslaagd is. Zelfs niet-christelijke componisten hebben de psalmmelodieën erkend als muzikaal-sterke composities. Tegelijk weten wij uit ondervinding dat geen enkele melodie te moeilijk is: wie een minder bekende melodie probeert mee te zingen, kan na 2-3 coupletten al heel aardig meedoen.

Het bovenstaande verklaart meteen waarom boven onze berijmde psalmen vaak een plaatsnaam met jaartal staat, bijv. boven Psalm 1: 'Straatsburg 1539/Genève 1551': daarmee wordt aangegeven waar en wanneer deze melodie in de kring van Calvijn gecomponeerd is. Wat een idee: als wij een psalm zingen, klinkt in onze kerk dezelfde melodie als zo'n 450 jaar geleden geklonken heeft in Straatsburg of Genève! We zingen in verbondenheid met de kerk van generaties terug. Hier komt nog bij dat álle gereformeerde kerken in de wereld deze melodieën gebruiken. Een hele ervaring om bijv. in Hongarije psalmen te horen zingen in een taal waar je alleen het woord 'Israël' in herkent, maar op een melodie die je uitreuren kent.

c) Allereerst berijmde bijbelgedeelten

Calvijns keuze hiervoor is te verklaren: in een samenkomst van God en zijn volk kun je jezelf toch het beste al zingend uiten met behulp van Gods eigen Woord. En in de Bijbel stáán ook talloze gedeelten die zich daarvoor lenen: een compleet psalmboek met maar liefst 150 liederen; daarnaast talloze dichterlijke gedeelten, bijv. het lied van: Mirjam (Ex.15), Mozes (Deut.32), Hanna (1 Sam.2), Maria (Luc.1), Zacharias (Luc.1) en van Simeon (Luc.2); daarnaast gedeelten als Jes.25 en 1 Kor.13, enz.

Natuurlijk is waar dat het zingen van oudtestamentische liederen moeiten oproept: sinds de komst van Christus is heel wat veranderd. Ik hoop daar in een volgend hoofdstukje breed over te schrijven. Toch is het juist dat berijmde bijbelgedeelten en dan uiteraard in het bijzonder de psalmen in onze kerkzang de voorrang hebben. Wel is het jammer dat van liederen die in andere bijbelboeken dan het psalmboek staan, maar drie in ons kerkboek zijn opgenomen: de lofzang van Maria, Zacharias en Simeon. Al zijn er op onze synodes verschillende berijmingen van bijbelgedeelten ingediend, geen daarvan heeft ons kerkboek gehaald. Dat valt te betreuren. Naar mijn overtuiging moet de gezangenafdeling van ons kerkboek daarom beschouwd worden als een voorlópige bundeling.

d) Vrije liederen

Onder de gereformeerden is er altijd een sterke stroming geweest die principiële bezwaren had tegen het zingen van gezangen. Hiervoor had men in elk geval deze argumenten:

- De praktijk: 'Rond 1800 zijn er in de toenmalige ene hervormde/gereformeerde kerk gezangen ingevoerd die onbijbels waren. En geen wonder: deze gezangen waren mensenwerk en daarvan kun je verwachten dat er altijd wat op aan te merken valt. Mensen zijn nu eenmaal onvolmaakt.' Wat valt hiervan te zeggen? Het is historisch juist dat er talloze onbijbelse gezangen zijn die absoluut niet thuis horen in de kerkdienst. Dat betekent nog niet dat dus álle gezangen verwerpelijk zijn.

- 'In het huis van God mag alleen het Woord van God klinken. Dus is er geen ruimte voor gezangen die door mensen gemaakt zijn.' Als je dit letterlijk zou nemen, zou tijdens kerkdiensten alleen aanhalingen uit de Bijbel mogen klinken. Dat is natuurlijk onhaalbaar. Vanzelfsprekend mag tijdens kerkdiensten alleen overeenkomstig Gods Woord gesproken en gezongen worden. Maar tegelijk is het onvermijdelijk dat Gods Woord in ménselijke woorden wordt geuit, bijv. tijdens het bidden en tijdens de preek. Maar dan kan er ook geen enkel bezwaar tegen bestaan om in een kerkdienst gezangen te zingen die onze gelovige reactie zijn op Gods Woord. Uiteraard moeten we oppassen voor onbijbelse inhouden. Maar angst daarvoor hoeft niet zo groot te zijn: de samenstelling van een bundel is niet de taak van een enkeling maar van de gezamenlijke kerken.

Het is goed hierbij te bedenken dat het NT ons erin voorgaat om naast psalmen melding te maken van 'lofzangen en geestelijke liederen' (Ef.5:19; Kol.3:16). Ook daarom moet de gezangenafdeling van ons kerkboek beschouwd worden als een voorlópige bundeling. De kerk van alle tijden heeft nog genoeg kostbare liedschatten voor ons in voorraad.

e) Altijd reformeren

Misschien vraagt u zich af: 'Maar zijn we dan nooit klaar met ons kerkboek?' Nee, want wie gereformeerd is moet zich altijd weer reformeren. Zo heeft ook Calvijn niet simpelweg herhaald wat de kerkvaders uit de eerste eeuwen na Christus gezegd en gedaan hebben. Op dezelfde manier hebben ook wij de taak elke keer te bezien hoe wij ons christen-zijn in onze tijd maximaal kunnen beleven. En dat kan op ons gebied de ene keer betekenen: een nieuwe bijbelvertaling, een andere keer: een nieuwe psalmberijming, een volgende keer: nieuwe gezangen erbij.

Tegelijk is waar: een kerkgemeenschap moet nooit te veel van haar leden vragen. We hebben als kerkleden net met veel pijn een oude vertrouwde berijming ingeruild voor een nieuwe. In die situatie is het harteloos als kerken nu meteen weer te beginnen met een vernieuwde gezangen-afdeling. We moeten elkaar adempauze gunnen om de veranderingen te kunnen bijbenen. Tegelijk kunnen we mijns inziens er niet onderuit te erkennen dat onze gezangenbundel door z'n leemten geen schoonheidsprijs verdient. Wie weet wat voor moois onze kinderen nog eens met deze bundel gaan doen!

3.4 Zorg voor de kwaliteit

(CvdL, 2017: Deze paragraaf is indertijd niet afgemaakt en gepubliceerd. Ik volsta er dan ook mee om de bewaard gebleven aantekeningen iets uit te werken)

a) Schoonheid

Nog al eens reageren kerkmensen er allergisch op als aandacht gevraagd wordt voor de kwaliteit van de gemeentezang: 'Het gaat toch om het hart van de kerkleden en niet om de mooie vorm?' Of: 'Straks let je meer op de muzikale schoonheid dan op de inhoud.' Of: 'We zitten hier niet in de concertzaal maar in de kerk.'

In de Bijbel kom ik de krampachtigheid niet tegen dat de schoonheidsontroering wel eens de religieuze ontroering zou kunnen verdringen. Beide kunnen elkaar juist versterken. Zo wordt in 2 Kron.20:21-22a verteld dat Levieten eens kerkmuziek lieten klinken pal voor een veldslag; ik stel me voor dat de aanwezigen toen de rillingen over de rug liepen, om de klanken én de tekst. Zie ook Ps.87:3,7, waar sprake is van lofzingen én enthousiasme; die combinatie proef ik ook in bijv. Openb.15:3.

Om dit alles denk ik dat we niet te gauw bang moeten zijn om voor muzikale kwaliteit op te komen: juist kwaliteit van de vorm kan het effect van de inhoud vergroten. Ik vind het dan ook veelzeggend dat David bij het organiseren van de tempelmuziek ervoor koos om Levieten vrij te stellen van de gewone taken zodat ze alle tijd hadden 'om lofliederen te zingen onder begeleiding van lieren, harpen en cimbalen' (1 Kron.25:1). Om deze taak te vervullen was het bovendien een voorwaarde dat de desbetreffende Levieten in de zangkunst waren opgeleid en volleerd (1 Kron.25:7). Het is dus in de lijn van de Bijbel om alle zorg aan de muzikale kant van de eredienst te besteden.

Soms wordt wel eens gedacht dat de gereformeerde voorman Calvijn onverschillig stond tegenover kerkmuziek. Het tegendeel is waar: hij heeft zich er juist voor ingezet om het zingen van de gemeente op een hoog niveau te brengen. Daarvoor heeft hij mannen van het vak ingeschakeld, dichters en musici, waarbij hij eisen stelde aan de melodieën én de vorm van de teksten.

b) Het instrument

In elk geval binnen de Nederlandse geref.kerken is voor het orgel gekozen als hét instrument om de gemeentezang te begeleiden. Uiteraard is dat alleen een praktische keus geweest: het orgel was nu eenmaal aanwezig en vereiste maar één bespeler.

Lang is de instrumentale begeleiding van de gemeentezang een heet hangijzer geweest. Zo wilde Calvijn het orgel niet inzetten: hij liet de gemeente a capella zingen, met de cantor en schoolkinderen als ondersteuning. Ook de 16de eeuwse synode in de Nederlanden verzetten zich tegen de inzet van het orgel. Daar zat de principiële gedachte achter dat het gebruik van muziekinstrumenten tijdens de eredienst typisch oudtestamentisch zou zijn. Daar kwam bij dat het orgel toentertijd onbekend was als begeleidingsinstrument in de eredienst. Het instrument was eigendom van de overheid, die het door stadsorganisten liet bespelen, veelal om het publiek te vermaken.

In die tijd was het niet-gebruiken van het orgel dan ook te billijken, temeer ook omdat Calvijn erop gespist was de gemeente te laten zingen en dat kon z.i. het beste a capella. Na verloop van tijd is het toch gegroeid om het orgel als begeleidingsinstrument in te zetten.

Natuurlijk zijn andere instrumenten evengoed welkom. Alleen, in de praktijk blijkt het moeilijk die vaak in te zetten. Dat komt omdat dan meer mensen nodig zijn, maar ook omdat de orgelliteratuur voor het begeleiden van de gemeentezang uitermate omvangrijk is terwijl alternatieve muziekliteratuur veel minder beschikbaar is.

c) De instrumentalist

Het is betreurenswaard dat het leiding geven aan de gemeentezang binnen de geref.kerken meestal een zaak was en is van welwillende vrijwilligers. Terwijl aan voorgangers de eis wordt gesteld dat ze een door de kerken geijkte opleiding volgen en zich voortdurend laten bijscholen, ontbreekt een dergelijke eis aan organisten en andere instrumentalisten. Gelukkig zijn er in kerkdiensten heel wat geschoolde musici actief, maar een kerkelijke opleiding of toetsing ontbreekt nog altijd – met als gevolg dat lang niet elke muzikale voorganger voldoende vakkundig is. Ook gebeurt het dat de smaak van enthousiastelingen zich laat gelden ten koste van de vereiste kwaliteit.

Hoe dit allemaal ook zij, duidelijk kan zijn dat het orgel, of welk ander instrument ook wordt bespeeld, altijd dienstbaar moet zijn aan de gemeentezang. Het gaat er immers niet om dat de musicus zich presenteert maar dat hij/zij de gemeentezang tot z'n recht laat komen. Mijn ervaring is: als een gemeente het geluk heeft door een vakbekwame musicus geleid te worden, voegt diens muzikale inzet veel toe aan een positieve beleving van de kerkdienst.

4 Het zingen van psalmen

In de kerkdienst zingen we het meest psalmen. Daarom is het goed apart op het psalmzingen in te gaan. Hierbij denk ik niet aan de melodieën, maar aan de inhoud van de psalmen. Die inhoud roept bij ons vaak tegenstrijdige gevoelens op: de ene keer herkennen we ons in de woorden van een dichter; de volgende keer hebben we moeite met sommige uitingen. Daarom is het noodzakelijk ons af te vragen: wat is nu eigenlijk de waarde van ons psalmboek en wat moeten we aan met onze moeite met dit boek? Door hierover te schrijven hoop ik dat u straks des te beter uit het psalmboek kunt zingen.

4.1 De psalmen als leerschool

Zo'n 460 jaar geleden zei Luther ongeveer dit van de psalmen: als we deze liederen lezen of zingen, kijken we bij de gelovigen in het hart. En inderdaad beluisteren we in dit bijbelboek heel persoonlijke uitlatingen. Er zijn psalmen die een en al vreugde zijn en psalmen die door en door verdrietig zijn. In weer andere is de dichter geweldig enthousiast of lijdt hij door z'n situatie aan matheid.

Er wordt angst onder woorden gebracht maar ook vertrouwen, verontwaardiging maar ook berusting. Schuldbesef kan de ene dichter dwarszitten, terwijl de andere zich onschuldig weet. De een geeft uiting aan z'n heimwee, de ander aan een gevoel van geborgenheid.

Welke gelovige maar het psalmboek leest, hij herkent daarin veel van de ups en downs van z'n eigen leven. Geen wonder dat dit bijbelboek het meest populaire van de Bijbel is.

Zouden we niet meer kunnen zeggen, dan zouden de psalmen gelijkstaan met gewone gedichten. Die kun je vrijblijvend lezen. Daarbij kan de een zeggen dat hij zich erdoor aangesproken voelt, terwijl de ander het recht heeft te stellen dat die liederen hem weinig zeggen. Zo beperkt mogen we niet tegen de psalmen aankijken. Natuurlijk is waar dat de psalmdichters hun persoonlijke ervaringen uiten. Maar daarin zijn ze geleid door Gods Geest. Dat gelóven we, op grond van de Bijbel. Daarom kunnen we ervan op aan dat ze niets te veel en ook niets te weinig hebben gezegd. Ze hebben precies dat en precies zo geschreven als God dat wilde.

Om die reden is het psalmboek meer dan een bundel emotionele gedichten. Het vormt een leerschool voor ons geloof. Als we psalmen lezen of zingen, onderwijst God ons erin hoe we moeten en mogen omgaan met Hem, met zijn Woord en wereld. De reacties die we in dit bijbelboek tegenkomen moeten we (gaan) nazeggen. Laat ik dit eens op een paar punten uitwerken:

a) De psalmen leren ons hoe we God moeten loven

Uit de Bijbel blijkt dat het niet genoeg is tevreden te zijn. In ons leven moeten we Góð opmerken en Hem prijzen. Daar helpt o.a. Ps.8 ons bij. Die gaat in feite in tegen een leven buiten God om. Want allereerst maakt Ps.8 ons duidelijk dat het heelal en de natuur Gods luister laten zien. We zijn er dus niet klaar mee, als we onder de indruk zijn van wat in de wereld te zien is. Al Ps.8 zingend leren we Gods glorie in het geschapene te bezingen. Verder mogen we alle reden hebben de menselijke grootheid te bewonderen; Ps.8 leert ons verwondering over Góð: dat Hij die nietige mens zoveel macht heeft gegeven! Daarmee is meteen duidelijk: de materiële zaken waarover we beschikken, zijn geschenken van God.

Toegegeven, onze moeiten kunnen zo groot zijn dat de inhoud van Ps.8 ons niet zoveel steun geeft. Dan nog zijn de psalmen een leerschool hoe we God moeten loven. Want hoe vaak is daarin niet sprake van Gods zorg voor ons, zelfs als we 'door een dal van diepe duisternis' gaan (Ps.23:4): ook dan houdt God ons bij de hand.

b) De psalmen leren ons hoe we moeiten mogen uitklagen

In Nederland is het tegenwoordig nog al eens gebruikelijk te zeggen: 'Je moet je groot houden. Tranen laten? Wat is dat nou, nee, je moet flink zijn.' Gelukkig spreken de psalmen anders. Daarin klaagt de gelovige het telkens uit tegenover God. Het duidelijkste voorbeeld hiervan treffen we aan in Ps.88. Dit is een heel opvallend lied, want het is de enige psalm die van het begin tot het eind een treurzang is. Dat lijkt niet erg gelovig: alleen maar jammeren. Toch zijn er kennelijk situaties dat Gods kinderen van hun Vader de ruimte hebben op te gaan in hun klachten. Tenminste, als hun klagen dit ene, beslissende lichtpunt bevat: dat ze zich tot Góð richten. Want wie zich met z'n moeiten tot de Here richt, bevindt zich daarmee meteen al op een weg die uit de put leidt.

Ps.88 maakt ons nog meer duidelijk. Zo mogen we met onze waaroms bij God mogen aankomen: 'Waarom, o Here, verstoot U mij?' (vs.15). Het is waar, uiteindelijk zullen we het moeten aanvaarden dat God ons geen opening van zaken geeft. Intussen mogen we ons afvragen, waarom juist wij door juist dát nare getroffen worden.

In dit verband blijkt uit Ps.88 nog iets anders, namelijk dat we in ons klagen een grens moeten eerbiedigen: we mogen God nooit verwijten maken en helemaal niet opstandig worden om zijn bestuur van ons leven. Als nietige, schuldige mensen hebben we daartoe niet het recht. Maar voor de rest zingen de psalmen het ons voor, hoe vergaand we onze moeiten aan de Here mogen voorleggen.

c) De psalmen leren ons hoe we Gods geboden moeten zien

Het recht op zelfbeschikking staat bij talloze Nederlanders hoog in het vaandel: 'God, de Bijbel gehoorzamen? Ben je mal: geen God en geen meester. We zijn onze eigen baas. Want dat is pas echt leven, als je je eigen inzichten volgt.' Hiertegenover houdt Ps.1 ons voor: het negeren van Gods geboden betekent voor een mens de ondergang. In dit leven kun je dat al vaak waarnemen: wie Gods geboden opzij zet, veroorzaakt zomaar vergiftigde verhoudingen of haalt eenzaamheid over zich. Maar zeker op de lange termijn is waar: 'De weg van de goddelozen vergaat' (Ps.1:6), want wie hardnekkig ongehoorzaam is aan God, wordt definitief veroordeeld.

Al Ps.1 zingend wordt ons ook het omgekeerde voorgehouden: dat gehoorzaamheid heilzaam is voor een mens. Zelf komt hij tot ontplooiing, terwijl hij bovendien tot zegen kan zijn voor z'n medemensen. Maar ook dit gaat pas helemaal op, als je op de lange termijn denkt. Door deze afloop kan een gelovige zelfs in het geval van ellende toch geluk kennen.

Elke keer als we Ps.1 zingen, wordt het dus al dieper bij ons ingeslepen: hoe fataal het is z'n eigen inzichten te volgen en hoe goed het is Gods geboden als kompas te laten fungeren. Dit herhaalde zingen hebben we nodig, want soms lijkt het alsof 'misdad loont'. Het wordt ons ook wel aangepreft dat je scheefgroeit, jezelf beknot als je naar de Bijbel luistert. Nee, zingen we onszelf voor: welzalgig is 'wie 's Heren wet zijn grote vreugde acht, haar dankbaar overdenkt bij dag en nacht.'

d) De psalmen leren ons hoe erg onze slechtheid is

Om kinderen in het gareel te krijgen, waarschuwen ouders hen wel eens met deze woorden: 'Wat zullen de burens wel niet denken.' Ook proberen we mensen soms van aanvechtbaar gedrag af te houden met het argument: 'Dat kun je een ander niet aandoen.' Inderdaad is het kwalijke van ons gedrag vaak dat dit ten koste gaat van de ander. Maar we moeten meer zeggen. In Ps.51 wijzen we onszelf al zingend erop (2e couplet): '...tegen U alleen heb ik gezondigd' Hiermee verklaren we: ook als een medemens het slachtoffer is van ons gedrag, geldt tegelijk dat we GóD te na zijn gekomen: wat Hij zo goed heeft gemaakt, maken wij door onze slechtheid lelijk en kapot.

Daar komt volgens het 3e couplet nog iets bij: 'Ik ben in ongerechtigheid geboren.' Als we verkeerd doen, is dat maar niet een inconsequentie van ons, in deze trant: 'We zijn goed, maar ja, iedereen tast wel eens mis.' Nee, we hebben het vanaf ons begin in ons verkeerd te doen.

Al Ps.51 zingend binden we het onszelf dus op het hart hoe ernstig ruzie en gore taal is, egoïsme en hebzucht.

e) De psalmen leren ons hoe geborgen we bij God zijn

Door allerlei omstandigheden kunnen we ons verloren voelen: het kan ons dwars zitten dat we onszelf amper bij iemand kwijt kunnen; of we worden bekropen door een gevoel van angst of van zinloosheid. Met de psalmen zingen we het uit: 'Bedenk dat God er is.' Daarmee wordt ons beslissend houvast geboden. Want Gods aanwezigheid in ons leven betekent heel wat: dat een Vader ons met vaste hand naar onze bestemming leidt; en ook: dat Christus meevoelend betrokken is bij ons. Denkt u maar aan Ps.10:12-13: volgens de goddeloze bemoeit God zich niet met deze wereld, maar de gelovige vertrouwt erop: 'U ziet het, want U aanschouwt moeite en verdriet, om het in uw hand te leggen.'

Kortom, psalmen zingend bemoedigen we ons ermee dat we met zijn veelbelovend bestuur niet bedrogen uitkomen.

a-e Slotsom

Door de psalmen leert God ons dus heel wat:

- om Hem voor zijn gunsten te danken;
- hoe we onze moeiten moeten en kunnen uiten;
- dat er reden is zijn geboden en zijn zorg te bezingen.

Daarom is het goed voor ons de psalmen geregeld te zingen.

4.2 Rekenen met de voortgang van het Oude naar het Nieuwe Testament

Het is duidelijk dat we in de psalmen te doen hebben met óúdtestamentische teksten. Zo komen we daarin de tempel tegen met z'n offerdienst; ook ontmoeten we in de psalmen Gods volk Israël dat in Kanaän woont, het land dat God apart aan hen heeft gegeven. Wat in de psalmen staat, moeten we daarom telkens vertalen (ofwel transponeren, om een muziekterm te gebruiken) naar de nieuwtestamentische tijd toe, de tijd waarin geen sprake meer is van een centrale eredienst in één stad en waarin Gods volk niet meer in een apart land woont.

Op preekgebied zeggen we dat in onze kring vaak zo: we moeten de Bijbel heilshistorisch lezen, d.w.z.: we moeten rekenen met de voortgang van Gods geschiedenis van Oude naar Nieuwe Testament. Dat geldt ook bij het zingen van de psalmen. Vergeten we al zingend dat de tijd is voortgeschreden van Oude naar Nieuwe Testament, dan leggen we de inhoud van de psalmen zomaar verkeerd uit. Laat ik twee voorbeelden noemen:

a) De tempel

In de psalmen is vaak sprake van Gods huis, de tempel (denkt u maar aan de berijmde Psalm 84:1). Dat passen we wel eens zonder meer toe op ons kerkgebouw, ten onrechte:

- De functie van ons kerkgebouw is op vele punten anders dan de functie van de tempel: er zijn nu geen offers en geen plaatsvervangende ambtsdragers meer. Christus heeft immers het definitieve offer gebracht; ook heeft Christus' Geest ons allemaal tot Geestelijken gemaakt.
- Vele handelingen die vroeger in de tempel gebeurden, vinden nu vooral thuis plaats, bijv. bidden tot God.
- Tenslotte moeten we in rekening brengen dat de tempel een soort voorproef was van de nieuwe aarde, de tijd dat God blijvend heel dicht bij ons woont.

Wat betekent dit bij het zingen van de psalmen? Zodra daarin de tempel wordt genoemd, moeten we aan meer denken dan aan ons kerkgebouw: ook aan Christus' werk op Golgota, aan ons contact met God thuis en aan Gods toekomst.

b) Kanaän en de vijanden

In de psalmen wordt vaak uitgegaan van Gods beloften met betrekking tot het land Kanaän. Dat mogen we niet toepassen op bijv. Nederland: nu geldt niet meer de belofte dat God gelovigen blijvend in hun land laat wonen. Kanaän was nu eenmaal een voorproef van de nieuwe aarde. Als de psalmen spreken over een goed leven op aarde, moeten we naar de toekomst zien, de tijd dat de zachtmoedigen metterdaad de aarde beërven.

Zo krijgen we meteen zicht erop hoe we de wraakpsalmen moeten benaderen. Die liederen mogen we niet toepassen op de tegenwoordige niet-gelovigen. En waarom niet? We hebben zonet gezien dat God in het O.T. Kanaän had beloofd aan de Israëlieten. Als vijanden Gods kinderen in het nauw brachten, gingen die vijanden duidelijk in tegen Gods bedoeling met betrekking tot Israël en Kanaän.

In de wraakpsalmen deden de Israëlieten daarom in feite een beroep op Gods beloften: 'Maak de vijanden alstublieft onschadelijk, zodat wij weer veilig in ons eigen land Kanaän kunnen wonen, zoals u dat beloofd hebt.'

Die woonsituatie is volledig veranderd. Wij hebben geen goddelijke belofte over ons wonen in Nederland. De vijanden uit de psalmen moeten we dan ook niet op een lijn stellen met onze politieke en/of kerkelijke tegenstanders. Niet voor niets heeft Christus ertoe opgeroepen onze vijand lief te hebben (Mat.5:44), terwijl de apostel aanspoort: 'Zegent wie u vervolgen, zegent en vervloekt niet' (Rom.12:14).

Natuurlijk, er valt meer te zeggen over onze houding tegenover medemensen: zo vervloekt Paulus wie een afwijkend Evangelie brengt (Gal.1:9); ook is bij hem sprake van kerkelijke tucht. Maar daarbij laat hij het, want hij heeft weet van Christus' uitspraak dat in de tegenwoordige geschiedenis koren en onkruid samen moeten opgroeien - tot de oogst (Mat.13:29b). We mogen in onze opstelling tegenover de vijanden niet vooruitlopen op Gods definitieve vonnis. Als we wraakpsalmen zingen, moeten we dit alles in rekening brengen.

c) Twee berijmde psalmgedeelten

Wat ik in a) en b) heb gezegd, wil ik nu toepassen op twee berijmde psalmgedeelten:

ca) Psalm 70:1: 'Maak hen beschaamd die mij belagen...Doe Gij het lachen hun vergaan.'

Soms wordt beweerd: 'Dit lied bewijst dat men toen nog ver afstand van de christelijke naastenliefde.' Op deze manier mogen we het Oude en Nieuwe Testament niet tegenover elkaar zetten. Wel moeten we zeggen dat de situatie toen anders was dan de situatie nu. God had David beloofd dat hij heer en meester zou zijn van Kanaän en omgeving. Als hij God oproept in actie te komen tegen zijn vijanden, vraagt hij in feite: 'Here, maak uw beloften waar!'

Wij kunnen wat dit betreft alleen naar de toekomst kijken: straks, bij Christus' terugkeer beërven we de aarde en wordt het kwaad uitgebannen. Nu leven we nog in de tijd van Gods geduld. Onze niet-gelovige medemensen krijgen van God de kans alsnog naar Hem terug te keren. Daarom moeten wij het goede voor hen zoeken. Zingen we nu Psalm 70:1, dan is het noodzakelijk erbij te denken: 'Straks, als uw koninkrijk hier op aarde komt.'

cb) Psalm 101:3-4: 'Ik wil niet kennen wie zijn boze hart in 't kwaad verwart / Verdelen zal ik uit het land de kwaden.'

Ook hier moeten we al zingend beseffen dat het over David gaat. Als koning had hij de taak om zich ver te houden van goddelozen met hun gemene zaken en om hen zo nodig gewelddadig te straffen.

Zingen wij vandaag deze Psalm 101, dan moeten we daar 1 Kor.5:9-13 bij betrekken en dus dit alles bedenken:

- Buiten de kerk is het onvermijdelijk om te gaan met ongelovigen: we kunnen en mogen ons niet aan de wereld onttrekken. Maar deze omgang heeft een grens: we mogen nooit goddeloze ideeën overnemen of ons met goddeloze praktijken inlaten.
- Zijn er binnen de kerk onchristelijke leden, dan mogen we geen goede maatjes met hen zijn alsof hun onchristelijkheid onbelangrijk is: tucht is nodig.
- Tegelijk verklaren we bij het zingen van Psalm 101 dat we uitzien naar de wereld waarin een einde is gekomen aan alle verzet tegen God en zijn kinderen. Ofwel, we vragen om Christus' terugkeer en de uitschakeling van Satan.

d) De kerk en de psalmen

Psalmen zingen valt dus niet mee: je moet rekenen met de voortgang van het Oude naar het Nieuwe Testament; dat vraagt veel inzicht in de Bijbel. Om deze moeite wordt soms gekozen voor de weg van de minste weerstand:

- Neem nu Luther: vaak is hij ertoe overgegaan de psalmen christelijk om te dichten. Denkt u maar aan zijn weergave van Psalm 46 in het gezang over 'Een vaste burcht'. Op zich mooi, maar dan blijft het psalmboek zelf dicht.
- Tegenwoordige predikanten lossen soms de moeite op door alleen die coupletten uit onze berijming op te geven die algemeen van karakter zijn: de coupletten waarin gesproken wordt over de tempel met z'n eredienst of over Kanaän en de vijanden, proberen ze te vermijden. Het psalmboek wordt zo tot een boek met losse versjes.

Beide 'oplossingen' doen geen recht aan de betekenis van de psalmen. En dan te bedenken dat ook daarvan geldt: het 'werd tot ons onderricht geschreven, opdat wij in de weg der volharding en van de vertroosting der Schriften de hoop zouden vasthouden' (Rom.15:4). Maar dan moeten we de psalmen ook in hun gehéél gebruiken.

Intussen blijft het probleem bestaan dat we de inhoud van de psalmen moeten vertalen naar het N.T. toe. Al zingend lukt je dat niet zomaar. Het mooiste zou daarom zijn als boven elke psalm in ons kerkboek een nieuwtestamentische uitleg van de psalm stond. Vroegere uitgaven van de psalmen hadden zulke verklarende opschriften, bijv. de berijming van Datheen uit 1566 en die van Marnix van St.Aldegonde uit 1580. Op deze manier werden de zangers ermee geholpen psalmen nieuwtestamentisch te zingen. Helaas hebben onze kerken bij de samenstelling van het kerkboek hiervoor niet gekozen; het zou trouwens ook niet meevallen telkens korte en krachtige opschriften te maken. Om toch de nodige hulp te bieden, geven vele predikanten onder ons zo nu en dan een korte toelichting bij een opgegeven lied, waarbij de verbinding met vandaag wordt gelegd.

Overigens kan nu meteen duidelijk zijn waarom gezangen zo nodig zijn: die brengen rechtstreeks onder woorden wat wij sinds de komst van Christus geloven. Het is jammer dat ons kerkboek maar zo'n beperkt aantal bevat, maar wie weet wat de toekomst ons hier nog zal opleveren.

4.3 Christus in de psalmen

Volgens 4.2 moeten we bij het psalmzingen rekenen met de voortgang van het O.T. naar het N.T. Een belangrijk onderwerp hierbij is dat we moeten letten op Christus in de psalmen. Maar de naam (Jezus) Christus komen we toch nergens in het Psalmboek tegen? Dat is waar, maar wat zei Christus zelf over de oudtestamentische geschriften: 'Deze zijn het welke van Mij getuigen' (Joh.5:39b); en in: Luc.24:44 legde Christus zijn volgelingen uit 'dat alles wat over Mij geschreven staat in de wet van Mozes en de profeten en de psalmen moet vervuld worden'. M.a.w., al ontbreekt de naam (Jezus) Christus, we ontmoeten Hem toch telkens in de psalmen.

Op welke momenten? Bijv. telkens als gesproken wordt over Gods vergeving van ons, over de ideale koning, over het lijden van de koning. De uitspraken daarover zijn zo sterk geformuleerd, dat ze alleen helemaal waar kunnen zijn als we ze betrekken op Christus. Laat ik dat eens nader uitwerken.

a) Christus als bron van Gods vergeving

Ps.103:3/4 (berijmd) zingt de lof op de vergevende liefde 'van Hem die niet voor altijd met ons twist, die ons niet doet naar alles wat wij deden, ons niet naar onze ongerechtigheden vergeldt, maar onze schuld heeft uitgewist. (...) Zo ver verwijderd 't westen is van 't oosten, zo ver doet Hij...de zonden weg.' Al zingend kunnen we ons afvragen: hoe kan God onze schulden zo volledig ongedaan maken?

Ziet Hij soms de menselijke ongehoorzaamheid door de vingers, zoals wij dat wel eens doen met de woorden: 'Ach, laat maar zitten'? Een dergelijke opstelling van de Here zou betekenen dat Hij zich erbij neérlegt dat in deze wereld ellende heerst. Wat zou de wereldgeschiedenis dan een uitzichtloze zaak zijn. Als God onze wandaden door de vingers zag, zou Hij ook ontrouw zijn aan Zichzelf: telkens, van het allereerste begin af, heeft Hij de mensen bedreigd: 'Als jullie ongehoorzaam zijn, zal Ik jullie straffen.' Omdat Hij daaraan trouw is, kan aan onze ongehoorzaamheid niet voorbijgegaan worden.

Toch bezingen we het in Ps.103 dat onze schulden voor God niet meer tellen. Hoe dat kan? In het O.T. kan dat doordat er bloed van dieren heeft gevloeid. Natuurlijk, dierenbloed kan nooit opwegen tegen menselijk leven. Toch nam God met die offers genoeg, in afwachting van Christus' zelfopoffering. Dáárdoor waren toen en zijn nu onze schulden afbetaald.

Dit maakt duidelijk waarom we in de genoemde regels van Ps.103 in feite Christus tegenkomen: als we God prijzen om zijn vergeven van ons, doen we dat uiteindelijk op basis van Christus' werk. En dit geldt natuurlijk van elke psalm waarin van offers en vergeving sprake is.

b) Christus als de ideale koning

Vooraf in Ps.72 wordt gezongen over de heilstaat van Gods koning, bv. in coupl.2 (berijmd): 'Dan zullen bergen vrede dragen / en heuvels heilig recht. / Voor heel het volk zal hij doen dagen / het heil, hun toegezegd.' Boven deze psalm staat 'Van Salomo'. In zijn tijd is inderdaad veel van couplet 2 werkelijkheid geworden; denkt u maar aan 1 Kon.4:24b-25a: 'hij had vrede rondom aan alle zijden, zodat Juda en Israël gerust woonden ieder onder zijn wijnstok en onder zijn vijgeboom.'

Toch moeten we erkennen dat Salomo op geen stukken na beantwoordt aan de tekening van Ps.72. Zelfs tijdens zijn regering was er sprake van onrecht, ontevredenheid (denk aan Jerobeam) en afgoderij (o.a. bij Salomo zelf). Daarom móeten we bij het zingen van Ps.72 wel denken aan de tijd dat Christus op de nieuwe aarde heerst; dan is dit lied helemaal van toepassing. Want wat sticht Christus: een wereldomspannend rijk met allesomvattende vrede.

Ook andere koningspsalmen zingen we pas verantwoord, als we die toepassen op de beloofde zoon van David, Jezus Christus.

c) Christus als de lijdende koning

Herhaaldelijk worden in de psalmen klachten geuit door de koning. Daarbij valt telkens op dat nog al eens sterke, voor ons gevoel zelfs overdreven bewoordingen worden gebruikt: 'Typisch oosters om zo emotioneel te spreken', zeggen we dan. Inderdaad uiten oosterlingen zich vaak hartstochtelijker dan wij, westerlingen, gewend zijn. Maar tegelijk moeten we beseffen: in de mond van David of van zijn opvolgers mag een klacht soms dichterlijke overdrijving zijn, in het geval van Davids zoon Christus zijn dergelijke klachten letterlijk van toepassing geweest. Twee voorbeelden:

ca) Psalm 22

In Davids mond gold vs.1 ('Mijn God, waarom hebt Gij mij verlaten?') alleen bij wijze van spreken; maar Christus heeft het letterlijk ondervonden dat God Hem losliet (Mat.27:46). Ook andere verzen moeten we in Davids geval figuurlijk opvatten, terwijl Christus die voor de volle 100% heeft meegeemaakt: Ps.22:7-9 = Mat.27: 39-44; Ps.22:16 = Joh.19:28; Ps.22:19 = Joh.19:23-24.

Pas als we deze psalm zo met Christus verbinden, kunnen we dit lied ook als een bemoediging voor onszelf zingen. In ons leven gaan we soms door diepe dalen, zó diep dat we het gevoel hebben door God verlaten te zijn; ook verder herkennen we dan de klachten van Ps.22. Maar wie zich vastklampt aan God, weet al zingend: nu Christus in onze plaats volledig door iedereen is verlaten, heeft ons leed altijd een grens; nooit vallen we uit de hand van God.

cb) Psalm 138c

Ook dit lied krijgt een ongekeerde diepte als we het toepassen op het lijden van Christus in Getsemane en op Golgota. Daar heeft Hij in de volle zin van het woord gewandeld te midden van benauwdheid en de toorn van zijn vijanden ondergaan (vs.7a,c). Maar Hij is erdoor gekomen: op paaszondag kon Christus constateren dat God Hem in het leven had behouden, ofwel dat Gods rechterhand Hem verlost had (vs.7b,d). En dat alles in onze plaats.

Daardoor kunnen nu ook wij Ps.138c vol vertrouwen in de mond nemen. Zingen we dit deel van de psalm los van Christus, dan wordt ons zingen zomaar goedkoop, een soort godsdienstige uitgave van ons 'na regen komt zonneschijn'. Daarom moeten we steeds beseffen: we kunnen dit bemoedigend lied alleen zingen, omdat Christus ervoor betaald heeft met zijn bloed. Door zijn plaatsvervangende dood en levendwording bewaart God ons te midden van benauwdheid en vijanden; ook is het dank zij Christus' werk dat God niet laat varen de werken van zijn handen (vs.8c).

d) Conclusie

Ook op deze manier moeten we de psalmen met nieuwtestamentische ogen lezen. Dan blijkt opeens hoe vaak we daarin Christus' persoon en werk tegenkomen. Alleen, laten we het eerlijk toegeven: spontaan komen we er niet altijd even gauw op om een psalm met Christus te verbinden. Daarom is het goed dat voorgangers bij het opgeven van psalmen soms enige toelichting geven.

4.4 Verantwoord zingen van de psalmen

In deze paragraaf wil ik stilstaan bij de praktische hantering van ons Psalmboek in de kerkdienst. Willen we daarbij verantwoord te werk gaan, dan moet naar mijn overtuiging aan twee voorwaarden voldaan worden.

a) Geen bloemlezing maar álle psalmen

Het valt niet te ontkennen dat een aantal psalmen in de geref.kerken (in alle eerbied gesproken) het karakter van een tophit gekregen hebben, bijv. Ps.25, 84, 89, 121, om maar enkele te noemen. Daartegenover staan een groot aantal liederen die minder bekend of zelfs volslagen onbekend zijn. In de drie gemeenten waaronder ik nu gewerkt heb, zijn dat 30 psalmen: dus maar liefst 20% van het totale aantal: Ps.7,9-14,20,28,39,41,44,50,53,55,57-59,83,88,94,104,109,112,114,120,128,129,137,148.

En dan te bedenken dat ook deze psalmen al meer dan 420 jaar in ons kerkboek staan. Hoe het komt dat juist deze psalmen weinig of helemaal onbekend zijn? Vaak worden twee argumenten genoemd:

aa) 'De melodieën van de minder bekende psalmen zijn onzingbaar'

Dit klopt absoluut niet. Allereerst moet worden bedacht dat het Calvijns opzet is geweest melodieën te geven die te leren zijn door een doorsnee kerklid. Natuurlijk kunnen zijn musici daarin gefaald hebben. Maar wat blijkt: melodieën die technisch moeilijk zijn, bijv. Ps.2 of Ps.68 (met hun grote sprongen), zijn toch populair geworden. Tegelijk bewijst de praktijk dat het aanleren van een onbekende melodie weinig moeite kost: na het derde of vierde couplet kan een actieve zanger al behoorlijk meezingen. Ook de kinderen van de basisschool maken duidelijk dat alle melodieën met enige inspanning aan te leren zijn. Daarom moeten we ons nooit laten afschrikken door de onbekendheid van de melodieën.

Ik geef toe: in de kerk wil je het liefst uit volle borst zingen, zonder door de melodie gehinderd te worden. Dat geldt zeker aan het begin en het eind van de dienst; tijdens die momenten is moeizaam gezang bijzonder onprettig. Daarom geef ik aan het begin en eind meestal geen onbekende liederen op. Na de collecte mag naar mijn idee wel een extra inspanning van de gemeente gevraagd worden; vandaar dat ik minder bekende liederen vooral op dat moment van de dienst opneem.

Bij het zingen van onbekende melodieën hebben de organisten een belangrijke taak: zij kunnen door hun voorspel de gemeente alvast zicht geven op de melodie; ook kunnen ze door met uitkomende stem te spelen, de gemeente meer houvast geven. Gelukkig mogen we hier in Harlingen niet mopperen: volslagen onbekende melodieën zijn hier amper (meer). Het zou ook te gek zijn als een groot deel van het Psalmboek om die reden dicht zou blijven; dat is toch een groter kwaad dan dat we ons bij het zingen soms wat meer moeten inspannen.

ab) 'De inhoud van de minder bekende psalmen passen niet zo goed'

Daar zit wat in, want we hebben in het voorafgaande gezien dat de psalmen oudtestamentisch zijn in de manier waarop ze spreken over de tempel, dierenoffers, het beloofde land, de vijanden. Zo bestaan de onbekende psalmen voor een groot deel uit wraakpsalmen. Maar dat geeft ons nog niet het recht die psalmen te laten liggen en alleen algemene psalmen te kiezen.

In de vorige artikelen heb ik gesteld dat we typisch oudtestamentische psalmen naar het N.T. toe moeten vertalen. Dan blijken die oude formuleringen ons nog altijd wat te zeggen te hebben: de tempel en de dierenoffers beelden Christus voor ons uit; het wonen in Kanaän schildert ons voor hoe we op de nieuwe aarde zullen wonen; de wraakpsalmen maken ons duidelijk hoe God nog altijd de dreiging van zijn verbond laat gelden en bij Christus' terugkeer definitief met zijn afrekening komt. Wie bepaalde psalmen om hun oudtestamentische inhoud opzijlegt, legt in wezen een deel van Gods blijvende boodschap aan ons opzij.

Daarom moeten predikanten tegen de verleiding vechten om alleen psalmen op te geven met weinig oudtestamentische kleur. Daarmee doen ze in feite te kort aan eerbied tegen Gods Woord. Voorgangers moeten dan ook álle psalmen zonder uitzondering opgeven. Om dit te bereiken houd ik voor mezelf op papier bij welke psalmen ik een bepaalde maand heb laten zingen; op die manier vermijd ik het dat psalmen te kort op elkaar herhaald worden of ongebruikt blijven.

Overigens is in het voorafgaande al aan de orde geweest dat predikanten in het geval van duidelijk oudtestamentisch-gekleurde psalmen er goed aan doen bij hun opgeven ervan een korte nieuwtestamentische uitleg te geven.

b) Geen losse versjes maar recht doen aan het geheel

Wij staan vaak afwijzend tegenover de liturgische praktijk van andere kerken, dat ze de psalmen haast helemaal vervangen hebben door gezangen: 'Wij zingen tenminste psalmen.' Klopt dat wel? We zingen wel uit de psalmen maar zingen we ook de psalmen zelf? Het komt me namelijk voor dat tijdens de kerkdiensten nog al eens volstaan wordt met enkele coupletten uit een psalm, coupletten die uit hun verband worden gehaald en in verband met de wet, de geloofsbelijdenis of de preek worden gebracht. Laat ik twee voorbeelden geven:

ba) Stel, je geeft de berijmde Ps.79:3 op na de wet

Ga je af op de tekst van dit couplet, dan past dit vrij aardig als reactie op de wet: God wordt gevraagd of Hij ons met onze schuld genadig wil zijn. Toch vind ik dat je door zo'n losse hantering onbedoeld tot op zekere hoogte misbruik maakt van dit lied. Want waarom wordt Gods ontferming ingeroepen? Niet vanwege ons 'kwaad' in het algemeen. Het gaat hier om het kwaad dat de Israëlieten vóór de verwoesting van Jeruzalem hebben bedreven. Dat mag je al zingend niet verdonkeremen. Pas als je deze historische achtergrond in rekening hebt gebracht, kun je lijnen trekken naar Gods ontferming vandaag.

bb) Stel, je geeft Ps.79:5 op na de geloofsbelijdenis

Weer kun je afgaande op de tekst zeggen dat het mooi past als antwoord op de geloofsbelijdenis: God wordt geprezen om wat Hij allemaal voor ons doet. Intussen begint dit lied met "Dan"; dat slaat dus op couplet 4. Dus wanneer wordt God in couplet 5 enthousiast geprezen? Als Hij gehoor geeft aan de oproep van de gelovigen om hun leed zeventvoudig te wreken aan de vijanden. Dat verband mag je bij het zingen niet verstoppen. Couplet 5 verplaatst ons, nieuwtestamentische gelovigen, naar de dag dat Christus afrekent met zijn satanische vijanden.

Elke gewetensvolle bijbellezer zal de waarheid van wat hierboven staat, toestemmen. Toch gebeurt het nog al eens dat maar enkele coupletten uit een psalm worden opgegeven om zo de inhoud ervan te kunnen veralgemeniseren en voor het eigen doel van de voorganger te gebruiken. Heel begrijpelijk, maar het is de weg van de minste weerstand. De twee voorbeelden van zonet maken, dacht ik, voldoende duidelijk dat men zo onrecht doet aan het verband en dus aan de psalm als geheel: men gaat eraan voorbij dat die gekozen coupletten een reactie willen geven op heel bepaalde feiten, vermeld in de verzen die daaraan voorafgaan. Tegen sectemensen hebben wij vaak het bezwaar dat zij met losse bijbelteksten werken; dat achten we bijbelmisbruik. Zou het opgeven van losse versjes uit het psalmboek opeens wel door de beugel kunnen?

Toegegeven, er zijn coupletten die je uit het verband kunt lichten zonder dat je daarmee aan de oorspronkelijke strekking te kort doet. Dat moet dan wel per keer bekeken worden. In elk geval mag je de eigenlijke strekking van een lied niet opofferen aan je liturgische bedoeling. Het is waar, soms zijn psalmen zo lang dat je je moet beperken tot een kleine keuze; denk aan Ps.105, 106,119. Dat hoeft niet onoverkomelijk te zijn: je kunt zo kiezen dat je toch recht doet aan de hoofdlijn van de psalm.

Natuurlijk moet een predikant in z'n liedkeus proberen aan te sluiten bij het voorafgaande of volgende onderdeel van de dienst. Maar die opzet mag niet tot gevolg hebben dat hij al te vrij met de psalmen omspringt.

Hiermee kan meteen duidelijk zijn waarom ik per kerkdienst vaak maar uit drie verschillende psalmen laat zingen (de eerste in tweeën: na de groet en na de wet/geloofsbelijdenis; de tweede na de collecte; de derde ook in tweeën: na de preek en vóór de zegen), en dan meestal vier coupletten per psalm. Zo wil ik bereiken dat het geheel van de gekozen psalm duidelijk wordt.

Overigens wil ik door het royale aantal coupletten ook recht doen aan de grote betekenis die Godzelf aan het zingen van zijn volk geeft; in Ps.22:4b staat zelfs dat God 'troont op de lofzangen van Israël' (ook al aangehaald in 3.1.b). Sommigen van u vinden misschien wel eens dat we te veel zingen. Hopelijk overtuigt deze uitleg u ervan dat het vele zingen niet een kwestie van hobby is. Trouwens, in vergelijking met Calvijn zijn wij maar sober: als ik goed geïnformeerd ben, gaf hij per dienst wel zo'n 20 coupletten op; in vergelijking daarmee zijn wij met onze 12-16 coupletten aan de magere kant. Maar het belangrijkste is dat we verantwoord bezig zijn, tot onderlinge opbouw en tot eer van God.

5 Actuele prediking

In het voorafgaande is een wezenlijk element van de eredienst onbesproken gebleven: de preek. Daarop wil ik in deze paragraaf alsnog ingaan. Daarbij beperk ik me tot een enkel aspect, namelijk de vraag: in hoeverre moeten preken actueel zijn; d.w.z.: in hoeverre moeten ze rekening houden met de tijd waarin we leven en met de problemen waarmee we persoonlijk en samen te maken hebben?

5.1 Het vanzelfsprekende van actuele prediking

Over actuele prediking valt heel wat te zeggen, maar daarbij moet één ding vooropstaan: preken horen bijdetijds te zijn. Predikanten kunnen het zich niet veroorloven tijdloze preken te houden. Ze moeten laten zien hoe de bijbelse boodschap in déze tijd van waarde is. Daarom horen in preken zaken aan de orde te komen die vandaag de dag in onze samenleving en ons persoonlijke leven spelen. Dit is maar niet een particuliere mening. In de Bijbel zelf komt duidelijk uit dat Gods geboden en beloften niet enkel een vakje van ons leven betreffen. Zo heeft men er wel eens tegen aangekeken. Dan meende men dat de Bijbel ons alleen wat te zeggen had over onze rechtstreekse verhouding tot God. Dat is beslist onjuist. Gods bepalingen en toezeggingen hebben niet alleen betekenis voor de zondag en voor de stille momenten doordeweeks, als we bijbellezen en bidden. Nee, ze zijn van waarde voor héél ons bestaan. In wat voor verbanden we ook een plaats innemen en wat we ook doen, steeds wil God met zijn Woord beslag op ons leggen.

Een predikant kan er daarom niet mee volstaan keurig aan de gemeente uit te leggen wat in een bepaalde tekst staat. Hij moet ook aangeven welke boodschap in zo'n tekst naar de gemeente toekomt. Dan alleen doet hij recht aan de betekenis van Gods Woord. In de preken moet dus naar voren komen wat God van ons vraagt in onze omstandigheden en bij onze activiteiten, en omgekeerd wat wij vandaag en morgen voor de verschillende aspecten van ons leven van God kunnen verwachten.

U mag best weten dat dit een moeilijk aspect is bij het maken van een preek. Het uitleggen van de tekst gaat predikanten doorgaans best af: daarvoor hebben ze een grondige opleiding gehad en staan hun vele boeken ter beschikking. Maar verbanden zien tussen de tekst en de dagelijkse praktijk van de kerkleden is een heel andere zaak. Daarvoor is het nodig dat een predikant op de hoogte is van het wel en wee van 'zijn schapen' en zich goed laat informeren over wat er in de tegenwoordige maatschappij gaande is. Wil een predikant zo kunnen preken dat kerkleden in hun situatie houvast wordt geboden, dan is het dus noodzakelijk dat hij bij hen op bezoek komt alsook dat hij de krant en andere lectuur bijhoudt.

5.2 Rekenen met de eigen beperktheid

Het is dus vanzelfsprekend dat predikanten toepasselijk preken. Maar daarbij moeten ze wel zorgvuldig te werk gaan. Er dreigen hier namelijk een aantal gevaren. Houden predikanten daar onvoldoende rekening mee, dan kunnen ze zomaar te kort doen aan Gods Woord of aan de mondigheid van de gemeente.

Het eerste dat ik wil noemen, is dat predikanten met hun beperktheid moeten rekenen. Waarom? Talloze actuele onderwerpen vereisen zoveel deskundigheid dat een predikant ze niet verantwoord kan aansnijden. Uiteindelijk heeft hij meestal alleen theologie gestudeerd. Hoe hoog dat vak ook wordt geprezen (terecht, vind ik natuurlijk ☺), door z'n opleiding daarin is een predikant alleen wat thuisgeraakt in de Bijbel, de belijdenisgeschriften, de kerkgeschiedenis, allerlei ideeën over de bijbelse leer en levenspraktijk. Op andere gebieden heeft een predikant meestal even veel/weinig kennis en inzicht als doorsnee kerkleden. In het besef daarvan moet hij ervoor oppassen vanaf de preekstoel zich over zaken uit te laten die hij gezien z'n opleiding niet goed kan beoordelen.

Daar is (wordt) vaak niet de hand aan gehouden. Zo zijn er vroeger in preken onder ons bijv. uitspraken gedaan - heb ik me laten vertellen - over de vraag hoe de overheid zich tegenover haar onderdanen zou moeten opstellen, dit vooral i.v.m. de sociale wetgeving. Wat die predikanten zeiden klonk allemaal principieel, maar terzakekundigen moesten constateren dat hun uitspraken helemaal niet bijbels waren maar gewoon liberaal.

Uit de kerkgeschiedenis zijn er wel meer voorbeelden van bekend dat predikanten te weinig rekenden met hun eigen beperktheid. Heel duidelijk gingen ze bijv. over de schreef, als ze een oordeel over mode, incl. haardracht, gaven. Daar zijn sterke staaltjes van te vertellen, die dit gemeenschappelijk hebben: predikanten wierpen zich telkens op als verdedigers van de bestáánde mode, die intussen door hun voorgangers als niúwe mode met afschuw verworpen was.

Toegepast op onze tijd: predikanten moeten geen uitgesproken opvattingen spuien over kernenergie, kernwapens, moderne veehouderij, de schuldenproblematiek in de Derde Wereld enz. Betekent dit dat ze over deze onderwerpen en over zoiets als mode hun mond moeten houden? Dat niet, want de Bijbel geeft op al deze gebieden wel terdege gróndlijnen aan. Die moeten predikanten dan ook doorgeven. Maar de tóepassing en úitwerking van die grondlijnen moeten ze overlaten aan de mensen die daar verstand van hebben.

5.3 Rekenen met het eigene van de preek

Er is nog een andere reden waarom predikanten terughoudend moeten zijn in hun toepassingen: tijdens de kerkdienst hebben ze de taak Gods Wóórd uit te dragen, dus wat God zijn kinderen opdraagt en belooft. De mensen gaan niet naar de kerk om te beluisteren wat de predikant zelf van allerlei actuele zaken vindt. Daarvoor kunnen ze terecht in hun krant en op hun verenigingen. Komt een predikant op de kansel toch met z'n persoonlijke opinie aan, dan doet hij afbreuk aan het gezag van de preek. Kerkleden hebben het volste recht op dat moment de schouders op te halen, met de gedachte: 'Schoenmaker, hou je bij je leest.'

Natuurlijk, ook een predikant mag z'n eigen mening hebben over zoiets als mode, kernbewapening enz. En hij mag die mening ook best uitdragen, maar dan wel op de juiste plaats: bij de kerkleden thuis, in het kerkblad of op een verenigingsavond. Daar kunnen allerlei voors en tegens uitgesteld worden en kan de predikant met een persoonlijke conclusie komen. Bovendien hebben kerkleden dan de ruimte hun mening daar tegenover te stellen, zodat een discussie ontstaat en de betrokkenen samen verder komen.

5.4 Oppassen voor goedkoop zijn

Predikanten moeten goed weten in welk verbánd zij een actuele zaak ter sprake brengen. Neem nu een onderwerp als het gaan naar de bar en de disco door jongeren. U mag best weten: wij als kerkeraad zijn er niet zo gelukkig mee dat nog al wat jongeren daar geregeld heen (schijnen) te gaan. Dat is geen kritiek op de ouders, want de desbetreffende jongelui hebben de leeftijd dat hun ouder hen niet meer altijd thuis kunnen houden. Intussen kunnen we die vrijetijdsbesteding moeilijk rijmen met een christelijke levensstijl. Toch zeg ik in m'n preken niet vaak iets kritisch hierover. Is dat een tekort van me? Natuurlijk mag ik dat niet uitsluiten. Tegelijk staat voor me vast dat het bij zo'n onderwerp oppassen geboden is. Het is namelijk een koud kunstje bij het preken. over een waarschuwend tekst in het voorbijgaan ook de genoemd tijdspassing een sneer te geven. En als in de preek naar voren komt dat Christus onze Heer is, kun je even eens afgeven op bar- en disco-bezoek. Op die manier kun je bij talloze gelegenheden dit onderwerp erbij halen.

Toch doe ik dat niet. En waarom niet? Ik ben ervan overtuigd: met dergelijke, ogenschijnlijk toepasselijke preken bewijs je de gemeente een slechte dienst. Want als bar en disco er gezien de tekst wat kunstmatig bij worden gehaald, kan de luisterende gemeente zich terecht schouderophalend afmaken van de woorden van de predikant: 'Daar heb je hém weer.' Het recht van een dergelijke reactie neemt de predikant de mensen, als z'n opmerkingen over bar- en disco-bezoek aantoonbaar voortvloeiend uit z'n behandeling van de tekst. In dat geval kunnen de kerkleden er niet onderuit zich ernstig ermee bezig te houden: 'Het is duidelijk dat de Here ons dit en dat opdraagt. Zou het dan toch waar zijn, dat onze vrijetijdsbesteding vloekt met het gehoorzaam zijn aan deze opdrachten?'

Maar goed, dit was een voorbeeld. Er zijn andere praktische problemen denkbaar die in de preek aan de orde kunnen en moeten komen: de zondagsbesteding, het gebruik van de teevee, het omgaan met ons geld, de verantwoordelijkheid tegenover medekerkleden, enz. Maar hoe vaak zijn onderwerpen als deze met de te behandelen tekst te verbinden? Dat zal slechts zo nu en dan zijn. Misschien betreurt u dit. Maar voor mij is het buiten discussie: het is beter weinig maar terzake, dan vaak en goedkoop (dat gaat m.i. altijd samen) in de preken aandacht te geven aan de opgesomde zaken. Want nogmaals: Wil je als predikant de kerkleden met gezág waarschuwingen of aanwijzingen geven met betrekking tot iets bepaalds? Dan moet dat in het directe verlengde liggen van de tekst of de Catechismus-zondag die aan de orde is.

5.5 Oppassen voor betutteling

Predikanten moeten ook sober zijn in het maken van toepassingen, omdat ze de mondigheid van de gelovigen moeten respecteren. Hiermee lijk ik aan te sluiten bij moderne emancipatie-gedachten. Tegenwoordig wordt immers herhaaldelijk tekeergegaan tegen allerlei (ook goddelijke) normen, met het argument dat mensen vrijgelaten moeten worden. Dan kunnen ze zélf bepalen hoe ze hun mondigheid willen beleven. Een dergelijke emancipatie valt af te wijzen, omdat daardoor voorbijgegaan wordt aan Gods Woord.

a) Christelijke mondigheid in het algemeen

Als ik het over mondigheid heb, denk ik dan ook aan heel iets anders. Het beste kan ik verwijzen naar wat de apostel Paulus schrijft in Gal.3:23-4:5. Daarin wordt een tegenstelling gemaakt tussen de oudtestamentische en de nieuwtestamentische gelovigen. Die van het O.T. worden onmondig genoemd: heel hun leven stonden ze onder de voortdurende begeleiding van de wet met haar talloze, gedetailleerde bepalingen.

Ik ga hier voorbij aan de vraag, wat Gods bedoeling was met deze begeleiding. Zoveel kan in elk geval duidelijk zijn: van die begeleiding zijn de nieuwtestamentische gelovigen af. Ze zijn mondige kinderen van God geworden. Dat wil niet zeggen dat we ontslagen zijn van Gods geboden. Integendeel, het N.T. staat vol voorschriften. Maar die gaan niet zover dat wij voor elke situatie een gebod of verbod van God uit de Bijbel kunnen halen. Toch moeten we weten hoe we ons onder de verschillende omstandigheden moeten gedragen. Op dat punt komt onze mondigheid ter sprake.

Blijkens het bovenstaande kan die niet inhouden dat we op onze eigen inzichten zijn aangewezen. We blijven altijd afhankelijk van de Bijbel. Maar geeft de Bijbel ergens geen regelrechte bepalingen voor, dan moeten we zelfstandig aan het werk gaan: in de lijn van de aanwijzingen die wél in de Bijbel staan, moeten we proberen er zicht op te krijgen hoe we ons moeten gedragen. Dat is niet gemakkelijk. Denkt u maar aan zaken als zondagsbesteding, opvoeding van kinderen, omgaan met geld en goed. De bezinning van gelovigen daarop kan wel eens verschillend uitvallen, mee afhankelijk van hun verschillende omstandigheden. Toch is het werken vanuit onze mondigheid haalbaar, want Gods Geest werkt in ons - tenminste, als we bij Christus horen. Door zijn invloed zijn we in staat vast te stellen wat God in bepaalde situaties van ons wil.

b) Mondigheid en preek

En daarmee kom ik terug bij ons onderwerp: een predikant dient ieders mondigheid te respecteren. Anders geformuleerd: het werken vanuit de eigen mondigheid mag hij in z'n preken niet van de kerkleden overnemen. Daaraan maakt hij zich schuldig, als hij vanaf de kansel bijvoorbeeld zou voorschrijven:

- welke rok lengte nog aanvaardbaar is;
- naar welke teevee-programma's gekeken mag worden;
- welke krant moet worden gelezen;
- op welke politieke partij moet worden gestemd;
- welke ontspanning op zondag wel of niet toelaatbaar is.

Uitspraken daarover zijn voor een deel al af te wijzen, omdat die onmogelijk met 'zo zegt de Here' zijn in te leiden. Maar zulke uitspraken doen ook te kort aan de mondigheid van de gelovigen.

Dat betekent ook hier niet dat een predikant zich op deze gebieden op de vlakte moet houden. Aan de genoemde zaken zitten aspecten waarover wel terdege gezaghebbende uitspraken gedaan kunnen worden. Laat ik in aansluiting aan de bovengenoemde onderwerpen iets noemen:

- kleding mag niet van die aard zijn dat daardoor al gauw seksuele begeerten bij de andere sekse losgemaakt worden;
- teeveeprogramma's mogen ons niet in strijd brengen met het eerbiedigen van Gods naam of met de opdracht kuis te leven;
- ook door een krant moeten kerkleden zich laten ópbouwen;
- de politieke keus moet bepaald worden door de vraag of de favoriete partij zich wil laten leiden door Gods geboden;
- en wat de zondag betreft: we moeten geen slaaf zijn van ons werk en alle ruimte geven aan de kerkdiensten.

Een predikant moet er niet voor terugschrikken dit alles met zoveel woorden te zeggen, als het tenminste te pas komt. Maar de concrete úitwerking van deze zaken moet hij aan de mondigheid van de kerkleden overlaten, temeer omdat ieders omstandigheden niet gelijk zijn en dus ook de uitwerking van de bijbelse principes wel eens verschillend kan uitvallen.

Daarmee zeg ik niet dat iedereen dus helemaal zelf mag weten hoe hij de bijbelse grondlijnen toepast. Op goede gronden kunnen kerkleden, ambtsdragers, een kerkeraad menen dat een bepaálde toepassing de voorkeur verdient. En omdat we verantwoordelijk zijn voor elkaar, hebben de betrokkenen dan ook het recht de ander op diens keus aan te spreken. Maar waar het mij nu om gaat is dit: een dergelijk aanspreken van de kerkleden hoort niet op de kansel thuis.

Het is waar, soms vinden kerkmensen het wel mooi als in preken uitgewerkte aanwijzingen worden gegeven wat je op allerlei gebieden wel of niet mag doen. Toch moet een predikant zich niet tot dergelijke toepassingen laten verleiden. Blijkens Paulus woorden uit Galaten zijn de gelovigen zélf verantwoordelijk voor hun doen en laten. Die zelfstandigheid mogen we ons niet laten afnemen. Anders krijgen we dezelfde wantoestand als vroeger, dat de 'leken' afgaan op wat de 'geestelijken' te zeggen hebben. Binnen de kerk mogen we niet geloven en handelen op gezag van een bepaalde persoon, al is die ambtsdrager, en ook niet op gezag van een kerkelijke leiding.

Dáárom moeten predikanten in hun preken niet tot in detail dingen voorschrijven waarop de kerkleden zelf kunnen en moeten komen. Nogmaals: gelovigen moeten scherp luisteren naar de Bijbel (ook zoals die 'bepreekt' wordt); ze moeten zich laten beïnvloeden door Christus' Geest; ook moeten ze ermee rekenen wat door medegelovigen of door de kerkeraad als wenselijk wordt beschouwd. Maar dan zijn ze mans genoeg zelf hun gedragslijn in het leven vast te stellen (verg. 1 Joh.2:27).

5.6 Toch eigentijds preken

Uit al het genoemde zou geconcludeerd kunnen worden: 'Als aan het toepasselijk preken zoveel haken en ogen zitten, kan een predikant in z'n preken het beste van actuele problemen afblijven.' In het eerste artikel heb ik daartegenover nadrukkelijk gesteld: omdat Gods Woord beslag bedoelt te leggen op héél ons bestaan, moet degene die dat Woord uitdraagt ook de betekenis daarvan laten zien voor álle kanten van ons leven.

Intussen kan duidelijk zijn geworden: u als luisterende gemeente moet met betrekking tot de toepasselijkheid van de preek geen verkeerde verwachtingen hebben: als het goed is, zal een predikant rekening houden met z'n beperkingen; ook zal hij niet met persoonlijke meningen aankomen; verder zal hij niet oppervlakkig te werk gaan en evenmin betuttelend optreden.

Kortom, hij moet zorgvuldig te werk gaan bij het ingaan op actuele problemen. Toch moet hij die aansnijden. Vaak zal het hem onmogelijk zijn te komen met een afgeronde zienswijze of met uitgebreide voorschriften, vooral omdat de Bijbel zich daar niet over uitlaat. Dan kan hij vanuit de Bijbel altijd nog algemene richtlijnen aanreiken, met behulp waarvan de kerkleden dan zelf aan het werk moeten om hun houding te bepalen. Op deze manier wordt recht gedaan aan de mondigheid van Gods kinderen én aan de geldigheid van de Bijbel ook voor twintigste-eeuwse gelovigen.

6 Bijlage: Zingen als uiting en als inning

(Oorspronkelijk geschreven als een paragraaf in het hoofdstuk over zelfverloochening in m'n laatste boek: 'Op weg naar harmonie', 2022)

Psalmen en gezangen/liederen zingen in de kerkdienst wordt vaak alleen gezien als een mogelijkheid om je te úiten. Die functie heeft zingen uiteraard: al zingend laat je horen wat er innerlijk in je leeft.

Maar zingen kan ook de functie hebben van 'ínnen'. Daarbij zijn twee mogelijkheden:

1 Innend zingen voor jezelf

Daarmee wordt bedoeld dat je al zingend de inhoud van wat je zingt je éigen probeert te maken - al strookt die inhoud niet met wat jij op dat moment vindt of ervaart.

Twee voorbeelden:

- je zingt de lof op God, terwijl je zelf weinig vrolijks te melden hebt; of:

- je zingt over uitredding, terwijl jij volop in de ellende zit.

Als je zo 'innend' zingt, reik je uit boven je eigen omstandigheden omdat je weet dat het goed is jezelf tot de orde te roepen. En vaak gebeurt het dan ook dat je je gevoelens van verdriet (grotendeels) achter je kunt laten en dat je weer blij bent met God.

2 Innend zingen voor de ander

Daarmee wordt bedoeld dat je zingt wat strijdig is met jouw situatie of jouw stemming in het besef: 'Wanneer één lichaamsdeel pijn lijdt, lijden alle andere mee' (1 Kor.12:26).

Twee voorbeelden:

- je zingt je over vijanden en vervolging, terwijl jij je ingebed weet in een ondersteunende vriendenkring; oftewel: al zingend stap je buiten je eigen situatie; of:

- je zingt een smeekgebed, terwijl jij weinig te wensen over hebt; oftewel: je verplaats je in een andere stemming.

Als je zo 'innend' zingt, ervaar je de verbondenheid met mensen die anders dan jij wel in de bezongen omstandigheden verkeren.

1-2 Innend zingen voor jezelf of voor de ander

Dit zingen is te zien als een vorm van zelfverloochening: je maakt je stemming of je situatie ondergeschikt aan je wil om jezelf te corrigeren of jezelf naast de ander te plaatsen.